

6

Afscheid vertrekkende leden

Aan de orde is **het afscheid van de vertrekkende leden**.

De voorzitter:

Geachte leden, lieve collega's, gasten op de publieke tribune en natuurlijk iedereen die via onze livestream meekijkt naar dit afscheid. Vandaag is de laatste keer dat wij in deze samenstelling bij elkaar komen. Morgen wordt de nieuwe Kamer geïnstalleerd. Een deel van de aanwezigen zal morgen opnieuw worden beëdigd, maar van 69 collega's nemen we vandaag afscheid. Een aantal van hen heeft aangegeven met het Kamerlidmaatschap te willen stoppen, een aantal is door de eigen partij niet op de lijst gezet en een aantal moet afscheid nemen als gevolg van de verkiezingsuitslag. Zo gaat dat in onze democratie. De kiezer bepaalt wie hem of haar mag vertegenwoordigen en de kiezer heeft op 15, 16 en 17 maart gesproken.

Afscheid nemen doet altijd een beetje pijn, maar het is ook de geboorte van een herinnering. Vanuit die gedachte besteden we aandacht aan dit bijzondere moment. Ik ga alle 69 collega's persoonlijk toespreken. Dan bent u alvast voorbereid. We doen dat in drie groepen. Ik begin met jullie, de Kamerleden van de VVD en de SP en natuurlijk zijn er deze keer ook collega's van de Partij voor de Dieren in de zaal aanwezig bij groep 1. Ik zal alle vertrekkende leden op anciënniteit toespreken. Ik eindig in iedere groep dus met de nestor. Traditiegetrouw krijgt de nestor ook het laatste woord. Dit keer gebeurt dat dus niet één keer, maar drie keer.

Voordat ik alle vertrekkende leden langsga, wil ik een brief voorlezen die ik een dag voor de verkiezingen ontving. "Beste Khadija en alle Kamerleden. Als eerste vraag ik of Khadija Arib deze brief wil voorlezen bij een debat dat op tv komt." Dat is bij dezen dus gelukt. Het is geen debat, maar wel een bijeenkomst van Kamerleden. "Ik ben Vera de Winter, 11 jaar jong. Ik hou van dansen, zingen en acteren. Mijn grootste droom is om een beroemde musicalster te worden. Wij hebben op school nu een boekje over de verkiezingen. Ik heb gelezen dat je als politicus hard moet werken, ook in het weekend en tot 's avonds laat. Ik zou dat niet kunnen, hoor. Jullie doen het supergoed. Jullie werken hard en willen allemaal het beste voor Nederland. Ik ben heel trots op jullie." Ze eindigt met een hartje. Ik had het niet beter kunnen zeggen.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Dat gezegd hebbende, ga ik nu alle vertrekkende leden langs. Ik zou zeggen: ga er maar voor zitten. Het wordt een lange zit.

Ik begin bij Mark Snoeren van de VVD. Al na een halfjaar nemen we afscheid van u. Dat is jammer, want u bracht veel ervaring met u mee, op allerlei terreinen. Als beroepsmilitair heeft u in landen als Bosnië en Irak ervaren hoe dankbaar mensen kunnen zijn als je ze vrijheid en veiligheid geeft. Als marechaussee bent u betrokken geweest bij de beveiliging van enkele politici. Ook de vele gewone

gesprekken die u voerde met collega's, vrienden en familie klonken door in uw Kamerwerk. In uw maidenspeech zei u dat u actief bent geworden omdat u meer wilde doen dan alleen maar mopperen. Wij kennen elkaar nog niet zo lang, maar ik weet zeker — ook al nemen we vandaag afscheid van u — dat u geen mopperaar zult worden en de handen uit de mouwen zult blijven steken.

Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Martijn Bolkestein, VVD. In uw maidenspeech vertelde u vol vuur over uw internationale carrière bij Shell en hoe u daarna de voorkeur gaf aan de publieke zaak op Hollandse bodem. Afgelopen zomer werd u midden in coronatijd beëdigd in aanwezigheid van uw beroemde oom, een trouwd gezicht in deze Kamer. Gelijk na de beëdiging liep hij de plenaire zaal in om iedereen een hand te geven.

U sprong in de bres voor prostituees door de aanpak van pooiers en pandjesbazen. Tijdens uw maidenspeech in het debat over het burgerinitiatief "Ik ben onbetaalbaar" verwoordde u dat mooi. U zei dat u heel veel mailtjes krijgt van lobbyisten over de tabaks- en alcoholwet, maar dat u van mensen die zich zorgen maken over gedwongen prostitutie nooit mails krijgt. "Daar heb ik nul e-mails over ontvangen", zei u letterlijk. Dat is precies wat wij hier als volksvertegenwoordigers doen: we komen op voor de belangen van mensen die dat zelf niet doen of kunnen, die minder goed georganiseerd zijn en die minder mogelijkheden hebben dan lobbyisten.

Naast uw werkzaamheden als Kamerlid schreef u een boek over de toekomst van de lokale politiek. Misschien gaan we op dat vlak meer van u horen, want hoewel u de Kamer verlaat, vermoed ik dat de politiek u niet meer zal loslaten. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Bart Smals van de VVD. Het was even wennen: de stap van de apotheek van 's-Gravenzande naar het Binnenhof. Zozeer zelfs dat u op uw eerste werkbezoek bij een roc een beetje gek opkeek toen u hoorde dat de leerlingen nerveus werden omdat er hoog bezoek kwam. U zei: hè, wie komt er dan? Het duurde even voordat het kwartje viel dat u zelf dat hoge bezoek was.

U was trots dat u Kamerlid mocht zijn. Zo trots zelfs dat u behalve uw familie ongeveer de hele gemeenteraad van Delft en de burgemeester meenam naar uw beëdiging. Wellicht zien we u weer terug. Daarom is dit ook heel kort, want u bent zich aan het inwerken in uw dossiers. U staat heel hoog op de lijst en het kan zijn dat u zomaar terugkomt. Maar hoe dan ook, het ga u goed en wellicht tot ziens. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Kelly Regterschot, VVD. Als sociaal geograaf was ruimtelijke ordening de rode draad in uw cv. Uw dossiers passen daar naadloos bij. U wilde vaart maken met de invoering van de Omgevingswet en profileerde zich als voorstander van kernenergie. Op andere dossiers durfde u ook tegengas te geven aan het kabinetsbeleid, bijvoorbeeld bij de uitvoeringsperikelen rond de zorgbonus of bij het "over de schutting gooien van Haagse daklozen in krimpgebieden".

U bent een geboren en getogen Limburgse en vertolkte dat geluid letterlijk en figuurlijk in de Kamer, maar u bent ook gebonden aan Den Haag. Ik heb hier iets in het Limburgs staan. Dat ga ik niet uitspreken, maar het kwam erop neer dat u zei: "Daar en hier voel ik mij thuis". Dat zei u in uw maidenspeech. Als het meezit, dan is uw vertrek als nummer 36 op de lijst tijdelijk. Misschien zien we u terug in de stad achter de duinen.

Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Tobias van Gent, VVD. Als docent staatsrechtelijke geschiedenis was politiek uw hobby, als volksvertegenwoordiger waren die rollen omgedraaid. Evengoed hebben we als Kamer geprofiteerd van uw rijke kennis. Zo noemde u in uw maidenspeech niet de geloofstolerantie maar de hoge belastingen als belangrijkste motief voor de Nederlandse vrijheidsstrijd tegen de Spanjaarden, waarmee u meteen uw eigen geloofsbriefjes afgaf als rechtgeaard liberaal.

Ik heb u als Voorzitter veel meegemaakt tijdens de jaarlijkse raming. Daarin spraken we vaak over integriteit. Toen het eindelijk zover was en we gingen debatteren over een systeem van toezicht en handhaving, wilde u voorkomen dat Kamerleden na een integriteitsschending zouden kunnen worden geschorst. U hoopte dat dat een beetje onopvallend zou gebeuren. Dat pakte totaal anders uit dan u had bedacht. Ik ben u daar zeer dankbaar voor, want dankzij u kwam het echt tot een openbaar debat over de integriteit van Kamerleden en is er een voorstel voor toezicht en handhaving aangenomen, waar de VVD ook voor heeft gestemd. Waar ik u ook voor wil bedanken, is uw bijdrage in de Stuurgroep 75 jaar vrijheid. Ondanks de coronacrisis hebben we toch een aantal mooie herinneringsmomenten aan de stuurgroep over kunnen houden. Heel veel dank daarvoor, en het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Antoinette Laan-Geselschap, ook van de VVD. Bij uw afscheid als raadslid in Rotterdam kreeg u de Wolfert van Borselenpenning, met daarop de inscriptie "scherp in debat, warm van hart". Dat is raak getroffen. De rellende jongeren in Rotterdam kregen van u recent nog onder uit de zak, maar ondertussen regelde u dat ouderen voorrang krijgen in het verpleeghuis als ze er familie hebben. U staat dicht bij de mensen en doet inspiratie op langs de lijn van de sportclub van uw kinderen. Als raadslid en wethouder in Rotterdam had u meer direct contact met burgers; dat heeft u ook vaak gezegd in debatten. En dat directe contact met

burgers miste u ook in de Kamer. Het is prachtig dat u binnenkort weer aan de slag gaat als wethouder, in Schiedam. Na een Haagse omzwenning bent u weer terug in uw geliefde Rotterdamse omgeving, om uw oude bestuurlijke werk op te pakken. Hopelijk kunt u dat combineren met uw bijzondere hobby, namelijk het samen met uw man bezoeken van parlementsgebouwen over de hele wereld. Stuur wat foto's door, zou ik zeggen. Dit onderstreept wel uw liefde voor vrijheid en democratie. Heel veel succes, en dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Albert van den Bosch, VVD. Een burgemeester die zijn ambtsketen inruilt voor de Kamerbankjes: tegenwoordig zie je het steeds vaker andersom. Een paar collega's hebben de afgelopen periode de stap naar het burgemeesterschap gezet. U maakte de overstap naar de Tweede Kamer met jeugdige enthousiasme, met oog voor jong en oud, voor veteraan en scholier. Als een echte burgervader feliciteerde u in uw maidenspeech alle geslaagde eindexamenleerlingen en had u een warm woord voor wie gezakt was. Het schijnt trouwens dat u eerder op TikTok zat dan heel veel wat jongere collega's, bijvoorbeeld van GroenLinks en D66. Behalve jong van geest was u ook messcherp, zeker als verkiezingswaarnemer. Die reputatie was tot in Oezbekistan bekend. Uw delegatie werd daar op elk stembureau ontvangen met een uitgebreid feestmaal met lokale delicatessen. Het bezoeken van tien tot twaalf stembureaus op een dag is dan wel heel hard werken. Hier in huis was u altijd vriendelijk en coöperatief. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Frank Futselaar, SP. "De Futs" werd u genoemd. Sommige Kamerleden gingen juichen als u de arena betrad. Ik ook trouwens. U was een geliefd debater, messcherp, doorwrocht en met humor, en u kreeg veel voor elkaar. U zorgde er bijvoorbeeld voor dat examenstudenten minder vaak geplaagd worden door op hol geslagen algoritmes. U speelde een hoofdrol in het stikstofdebat. Al in 2018 stelde u voor om aandacht te besteden aan de Programmatische Aanpak Stikstof, de PAS. Toen de Raad van State de uitspraak deed dat het PAS-beleid niet op orde was, leek het alsof iedereen onvoorbereid was op de gevolgen van die uitspraak. Behalve De Futs, want u wist het al. U heeft er zelfs voor gezorgd dat de SP samen met de SGP en 50PLUS een deal heeft gesloten met het kabinet over de stikstofwet, tot verrassing van iedereen. Daarnaast ligt er dankzij uw initiatiefwetsvoorstel een mooi plan klaar voor de periode na het leenstelsel.

Eind vorig jaar twitterde u: "Ik krijg felicitaties binnen voor het binnen de olympische limiet lopen van de marathon van Valencia. Die topprestatie is echter van naamgenoot Frank Futselaar, die ik van harte feliciteer."

(Hilariteit)

De voorzitter:

Daarbij bent u uw eigen topprestaties vergeten te benoemen. Vandaar dat ik ze even voor u op een rijtje heb gezet. Veel Kamerleden denken het beter te weten en schreeuwen dat van de daken. U weet het vaak beter, maar loopt daar niet mee te koop. Want dat deel van het Kamerwerk, het profileren, lag u minder goed. U sprak daar openhartig over in een mooi interview in het Algemeen Dagblad. U ergerde zich aan de enorme hoeveelheid voorlichters en spindoctors die in Den Haag rondlopen. Ook was u niet te spreken over het feit dat de media vaker werden geïnformeerd dan Kamerleden. U hield er niet van om uzelf steeds te verkopen en achter de media aan te lopen. Maar u gaat weer als docent politiek en cultuur uw kennis delen met studenten. Zij kunnen maximaal profiteren van uw ervaringen hier in Den Haag. Met uw vertrek vertrekt de laatste pijproker van het Binnenhof. We gaan u enorm missen. Heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Sven Koopmans, VVD. Helaas kan hij vandaag niet aanwezig zijn bij zijn afscheid, maar hij volgt het afscheid van ons allemaal, en zeker dat van hem, via internet. Bij u denken we aan de Grondwet, de rechtsstaat en het buitenlandbeleid. Van die drie onderwerpen genoot u vier jaar lang. U schreef er ook een boek over. Waar veel van uw collega's daarbij vooral zochten naar de verbinding en samenwerking, sprong u altijd direct op als mevrouw Karabulut achter het spreekgestoelte stond. Andersom was dat ook zo, hoor! Al in uw maidenspeech wist u een amendement aangenomen te krijgen, dat regelt dat de grondrechten en de democratische rechtsstaat als bepaling toegevoegd zijn aan onze Grondwet.

Ook was u het gezicht van de commissie voor de Verzoekschriften en de Burgerinitiatieven. U was een zeer betrokken gastheer voor iedereen die met een verzoek naar de Kamer kwam. Tegelijkertijd pleitte u hartstochtelijk voor het verjagen van donquichot uit onze Tweede Kamer. U voelde niets voor het indienen van een motie tegen moties tegen misstanden in de boze buitenwereld. Dit is een citaat uit een opiniestuk van uzelf. Nu u ons verlaat, wacht er een mooie nieuwe taak op u, die van jonge vader. Wij wensen u daarbij heel veel geluk.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Cem Laçin, SP. Rechtvaardigheid en mensen in beweging krijgen: met die drijfveren kwam u vier jaar geleden in de Kamer. En u liet dat meteen in uw maidenspeech merken. Die ging niet over u, maar over de mensen die blootgesteld werden aan giftige stoffen. U wilde hun een naam en een gezicht geven. In de tijd dat u Kamerlid was, heeft u het vaak, heel vaak, gehad over chemische stoffen: glyfosaat, pfas, pfoa en Gen-X. En ik moest al die moties uitspreken en al die afkortingen voorlezen. De meeste kwamen van u.

Waar u heel veel moeite mee had, was het MIRT. Alle snelwegen, bruggen, spoorlijnen, waterwegen en noem maar op staan steeds in Den Haag op de agenda. Maar u vond het vreselijk dat de Kamer daar naar uw mening maar minimaal op kon sturen. Het viel u echter ook op dat veran-

dering vaak van buitenaf komt. Het parlementaire jasje zat u niet altijd lekker. Nu trekt u dat jasje uit, maar ik ben er zeker van dat er nog veel moois op uw pad komt in uw werkzame leven, maar ook samen met uw zoontje Cayan in het stadion van Sparta. Ik ga wel die bambiogen bij de interruptiemicrofoon om toch nog één keertje iets te vragen, missen. Het ga u goed. Heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Jan Middendorp, VVD. Waar ben je? Ja!

U komt uit een nest van wereldverbeteraars, een PvdA-nest. Ja, sterker nog, u was actief bij Niet Nix. Daar ken ik u ook van. Niet Nix bestaat niet meer, maar het mooie is dat u altijd warme banden hebt gehouden met de mensen met wie u toen actief was, zoals ook met Erik van Bruggen, die in januari vorig jaar op veel te jonge leeftijd overleed. Dat heeft u enorm geraakt.

U combineert uw engagement met een nuchtere blik en later dus ook met een liberale invalshoek. Als een van de IT-specialisten in de Kamer trok u ten strijde tegen de nadelige gevolgen van algoritmen, zoals desinformatie en discriminatie. U pleitte voor een betere controle daarop met eigen verantwoordelijkheid voor bedrijven en overheden en een eigen geluid richting Brussel. Dat deed u op uw eigen manier: uitzoeken hoe het zit, dan gesprekken voeren met deskundigen en daarna iets agenderen. U liet zich niet gek maken door de waan van de dag.

Als lid van de commissie voor Binnenlandse Zaken speelde u ook een belangrijke rol in het debat over de renovatie van het Binnenhof. U pleitte terecht voor minder geheimhouding en meer transparantie. U heeft daar verschillende moties over ingediend, ook met de oppositie. Die zijn gelukkig aangenomen en die moeten ook worden uitgevoerd. Ja, dat moest me van het hart. U diende ook een motie in waarin u het Rijksvastgoedbedrijf opriep om documenten over de renovatie openbaar te maken. U vertrekt, terwijl u net bent uitgeroepen tot IT-politicus van het jaar en daarmee Kees Verhoeven van zijn troon heeft gestoten.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Ik snap dat u op zo'n hoogtepunt wilt stoppen.

(Hilariteit)

De voorzitter:

Maar voor de Kamer is het natuurlijk een groot gemis. Heel veel dank. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Heel goed. Ja, die bloemen horen daar. Mevrouw Ouwehand.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Ja voorzitter, ik zag de heer Middendorp zitten zonder bloemen. Bij mij lagen wel bloemen. Misschien is het wensdenken van iemand: die Ouwehand gaat weg. Maar er liggen toch bloemen naast hem op het stoeltje. Als er iemand bloemen mist: ik heb een bosje over.

De voorzitter:

Ja, dank u wel!

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Arne Weverling, VVD. Arne zit op de stoel van ... Als critici zich afvragen waar het groen-rechtse geluid van de VVD gebleven is, dan verwijs ik ze graag naar u. De groensector wist u, de zoon van een hovenier, dan ook goed te vinden. U spande zich onlangs flink in voor het sierteeltfonds voor kwekers die zwaar getroffen waren door de coronacrisis. En dat hebben we geweten. U heeft flink gelobbyd, tot het Presidium aan toe, om de kwekers bloemen uit te laten delen bij de deuren van de Tweede Kamer. Uiteindelijk hebben we gezegd: het is een mooi initiatief, maar breng de bloemen graag naar de verpleeghuizen. Dat hebben jullie ook gedaan.

Een triple A-Kamerlid wilde u zijn: solide en betrouwbaar. Maar die drie A's stonden ook voor iets anders: Allemaal Achter Arne. Wat ons hier in de Kamer opviel, is dat er naast die drie A's ook twee V's stonden: van vrolijk en vriendelijk. Want dat was u altijd. "Ik voel me als een vis in het water", zei u vorig jaar. "Ik heb het gevoel dat ik net een beetje op stoom begin te komen."

U hoopte nog vier jaar het Kamerlidmaatschap voort te kunnen zetten, maar het mocht helaas niet zo zijn. Ik ga vooral de hoofdelijke stemmingen met u missen. Er was niemand die zo "tégen" kon roepen als u. Het ga u goed, en heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Martin Wörsdörfer, VVD. U hield uw maidenspeech toen u al bijna 600 dagen Kamerlid was. Vroeger was dat heel gewoon, kan ik u melden. Tegenwoordig ben je dan een uitzondering. U vond dat niet zo'n probleem. Veel van het Kamerwerk wordt ergens anders gedaan, zei u terecht. De IT-branche zag dat ook en riep u ná de heer Verhoeven maar vóór de heer Middendorp uit tot IT-politicus van het jaar. Ze zagen dat u zich echt in hen verdiepte en ook om advies durfde te vragen. Uw kracht zat vooral in het samenwerken met alle collega's, vooral op het terrein van jeugdzorg. U was niet van de coalitie versus de oppositie. Voor u ging het om wat u voor de jeugd kon betekenen. U trok op met collega's van andere partijen en bracht zelfs een stemadvies uit. U twitterde: als je dan toch GroenLinks zou willen stemmen, stem dan op Lisa Westerveld. Ik kan u melden dat uw stemadvies goed is opgevolgd ...

(Hilariteit)

De voorzitter:

... want Lisa Westerveld komt met voorkeurstemmen in de Kamer. Op mijn vraag waarom u niet op de lijst ben gezet, zei u kort: man, wit en komt uit Den Haag. Ik hoop dat we u terugzien in de jeugdzorg, want daar ligt ook uw hart. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Chantal Nijkerken-de Haan, VVD. In uw maidenspeech vertelde u over uw eigen achtergrond, over hoe uw vader na de oorlog bij terugkomst uit een jappenkamp zijn leven in Nederland vanaf de grond had moeten opbouwen. Zelf vertrok u op uw 12de zonder ouders voor zes weken naar de Verenigde Staten. Het heeft u gevormd in uw kijk op bijstand en uitkeringen. Wie echt niet kan, verdient een steuntje in de rug. Misbruik wordt streng gestraft en zelfredzaamheid staat bij u voorop.

Schinveld, waar u woont, grenst aan Duitsland en ligt dicht bij Luik dan bij Den Haag. Vanuit dat perspectief zag u het belang van goede voorzieningen voor mensen die over de grens willen werken en van droge voeten bij een veranderend klimaat. Op beide terreinen boekte u resultaat.

U pendelde zelf de afgelopen jaren met plezier tussen Limburg en Den Haag, maar in coronatijd voelde u dat u graag dicht bij huis een vervolg wilde geven aan uw carrière. We gaan vast nog van u horen, zeker vanuit het maatschappelijk middenveld. Ik wens u daarbij heel veel succes. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Hayke Veldman, VVD. Bijna zeven jaar Champions League zitten erop. Want zo noemde u het Kamerwerk als het 2.525ste Kamerlid sinds 1815, zo rekende u ons voor in uw maidenspeech, waarbij u niet vergat om zowel uw vader als uw geschiedenisleraar te eren. Dat past bij de blik van een historicus. Die rol maakte u als Kamerlid ook een beetje tot een generalist. Historici zijn vaak een beetje nieuwsgierig naar alles. En die rol was u ook in de Kamer op het lijf geschreven. Van de Omgevingswet tot brexit en het coronabeleid, over welke onderwerpen heeft u het eigenlijk niet gehad in de Tweede Kamer!

U kon daarbij scherp uit de hoek komen, maar ook nuchter en diplomatiek zijn. Bijvoorbeeld als u als voorzitter van de commissie voor Europese Zaken op bezoek was in het Verenigd Koninkrijk. U moest daar luisteren naar vurige betogen voor brexit en op de Balkan juist naar betogen voor toetreding tot de EU.

U zocht samenwerking met GroenLinks met uw initiatiefwet die verpleegkundigen en verzorgenden een stem geeft in het beleid van zorgaanbieders.

Ik zal geen grappen maken over het feit dat u vanaf morgen niet langer op en neer naar Den Haag hoeft te reizen. We gaan uw ervaring als Kamerlid en als commissievoorzitter ontzettend missen. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Roald van der Linde, VVD. Bij u heb ik een klein probleem. Er is namelijk niemand te vinden die een kwaad woord over u spreekt. Wat je ziet, is wat je krijgt. Het is precies zoals u zich tijdens een werkbezoek aan Frankfurt zelf voorstelde: hallo, ik ben Roald van der Linde, een keurige VVD'er, opgegroeid in een VVD-gezin en altijd VVD'er gebleven.

Of misschien is er toch iets? Uw collega's ontdekten in Frankfurt namelijk dat u geen jassen heeft. Want u neemt altijd en overal de auto. En dan heb je blijkbaar nooit een jas nodig. In Frankfurt was het echter de bedoeling dat iedereen ging lopen tussen de afspraken door. Alleen het was nogal koud. En lopen doet u liever met een rugzak in de bergen om helemaal zen te worden. Dus u raadt het al: u nam in Frankfurt gewoon een taxi, samen met Anne Mulder, terwijl de anderen gingen lopen.

Dit is echt het wildste verhaal dat over u de ronde doet.

(Hilariteit)

De voorzitter:

U bent namelijk altijd onberispelijk gekleed — maar dus wel zonder jas — doet geen onbehouden uitspraken, bent altijd tot in de puntjes voorbereid en uw collega's kunnen altijd op u rekenen. Ik heb u leren kennen als een vriendelijk, maar vooral ook een inhoudelijk gedegen en gedreven Kamerlid, dat op moeilijke dossiers altijd de samenwerking met collega's zoekt.

U debatteerde over ondoorzichtige rentederivaten, onbegrijpelijke cryptomunten en oplopende kosten van het toezicht op de financiële markten. Hierbij omschreef u de toezichthouders als "zelfrijzend bakmeel". U hebt ook veel debatten gevoerd over de toekomst van het Nederlandse pensioenstelsel. Het is bijzonder — dat zegt iedereen — dat u zo aandachtig kunt luisteren naar uw politieke collega's. Met andere woorden, u laat uw collega's uitpraten.

U bent wars van opsmuk en verwoordt uw politieke visie bedachtzaam en beheerst. We gaan u dus ontzettend missen, na bijna tien jaar in dit huis. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Remco Dijkstra, VVD. U bent de verpersoonlijking van de VVD als vroempartij. Of het nu rijdt, vaart of vliegt: het heeft uw professionele en persoonlijke passie. In uw maiden-speech vertelde u hoe u als 12-jarig jochie posters van Top Gun in uw kamer had hangen. Zeg ik het goed?

(Hilariteit)

De voorzitter:

Een paar jaar terug reed u, in navolging van uw grootvader in de jaren vijftig, op de Vespa naar Spanje. De afgelopen jaren ging u voor een goede infrastructuur als basis voor een gezonde economie. Met verve wist u het 130 rijden te verdedigen en zich te verzetten tegen klimaatzones. Ook

hier gooide u uw eigen ervaring in de strijd. Het belang van de Porscherijdende forens buiten de Randstad was bij u in goede handen. Toch sluit u de ogen niet voor klimaatverandering. Als het waterpeil te veel stijgt en de dijken breken, heeft u een heuse opblaasboot klaarliggen. U bent zich ervan bewust dat een teveel aan stikstofuitstoot leidt tot minder vegetatierijkdom. Maar u stelde ons daarin ook gerust. U zei: "Een brandnetel is ook groen". U wilt graag resultaat zien en ging vaak, soms iets té recht op uw doel af. Maar als het om de mens gaat, bent u zacht en zorgvuldig. De laatste dag van uw medewerkster Juultje werd door u in de Kamer gememoreerd. U haalde daarmee de Handelingen. Welke route u hierna gaat nemen, weet u nog niet. Maar dat u blijft bouwen aan een vlot rijdend, vliegend en varend Nederland weet ik wel zeker. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Klaas Dijkhoff. Moties. Stemmingen. Een tijdje wachten. Nieuw beleid. Niet helemaal tevreden zijn. Een beetje duwen en trekken met de bewindspersonen. Uiteindelijk het effect dat je wilt. Zo vatte u ooit het Kamerlidmaatschap samen. Nuchter en onderkoeld. Nonchalant en altijd met ironie. U bent begonnen in de gemeenteraad van Breda, maar vanaf 2013 zit u in de landelijke politiek. U bent nog maar 40 jaar jong.

Naast Kamerlid was u staatssecretaris van Veiligheid en Justitie en ook nog kortstondig minister van Defensie. De laatste vier jaar bewaakte u, als fractievoorzitter van de VVD, het wel en wee in de coalitie van het derde kabinet-Rutte. U trok het debat graag naar u toe. Dat deed u bijvoorbeeld in een interruptiedebat met Thierry Baudet, die aan u vroeg waarom sommige bestuurders soms de beste baantjes krijgen: het kartel. Als fanatiek PSV-supporter zei u: "Mensen die een topfunctie bij een bank bekleden, hebben vaak eerder bij een bank gewerkt. Mensen die in het eerste spelen van PSV, komen ook niet van het hockeyveld af rennen; die hebben ervaring opgedaan in een lager elftal."

Van het feit dat u ook nog eens een rooie oom in uw familie heeft, raakten de collega's Asscher, Klaver en Marijnissen helemaal in de war.

Ondertussen kreeg u, al vóór corona, steeds meer gezichtsbeharing. Ja ... Ook werd u steeds meer een echte fashionista. Zelfs de webwinkel van D66 profiteerde ervan met hun klimaatdrammertruien. De vraag is hoeveel de heer Jetten aan deze truien verdiend heeft. Ik ben daar benieuwd naar.

Volgens sommige fluisteraars aan het Binnenhof was de afgelopen periode voor u een kroonprinsendrama. Zelf zag u dat anders. Voor u stond al van het begin af aan vast dat uw reis hier zou eindigen, al vindt u deze wereld ook verslavend. In een openhartig gesprek met Rutger Castricum zei u dat u altijd al wist dat u geen lijsttrekker zou worden, in ieder geval niet in deze fase van uw leven. Dat neemt niet weg dat er vriendelijke verzoeken en klemmende beroepen op u zijn gedaan. Maar, zei u, je kunt maar één keer leven. U voelt een honger naar uitdagingen op andere terreinen.

U laat natuurlijk ook wat achter. Al toen u fractievoorzitter werd, heeft u afgesproken dat u zou meeschrijven aan het nieuwe partijprogramma van de VVD. U bent een liberaal in hart en nieren, zonder vastomlijnde blauwdruk van het leven of de maatschappij, maar met vastomlijnde ideeën over hoe je de liberale grondbeginselen, afhankelijk van tijd en omstandigheden, in de praktijk kunt brengen. U vond het belangrijk om die grondbeginselen te verankeren. "Ons verhaal herijken," zei u. Eerder schreef u al een discussiestuk, met als titel Liberalisme dat werkt voor mensen, met vrijheid, verantwoordelijkheid, wederkerigheid, gelijkwaardigheid en verdraagzaamheid als leidende principes. U koppelde liberale waarden aan gezond boerenverstand en noemde dat "logisch liberalisme". U heeft weinig met labels als links of rechts. In uw politieke manifest ging het over een partij van het "redelijke midden". Het was ook een open uitnodiging aan partijleden om mee te denken en om mee te discussiëren.

U ging met uw essay langs allerlei zaaltjes voor een Stand-Up Politics-tournee met Klaas Dijkhoff. U deed dat op uw eigen manier; praten over politiek met muziek en humor. In een zaaltje in Apeldoorn vertelde u dat u van de lijn van Frits Bolkestein bent. Toen u zelf jong was, had u er altijd een hekel aan als iemand uit Den Haag kwam vertellen hoe het moest. Dus stond u daar en in al die andere zaaltjes met open vizier te luisteren. U zei: "Ik wil niet dat we in 2021 eens gaan nadenken over een verkiezingsprogramma, en dat jullie dan met amendementjes nog wat puntjes kunnen wijzigen. Dit moet ons verhaal worden." Het heeft uw partij veel gebracht bij de afgelopen verkiezingen.

In het gesprek met Rutger Castricum ging het natuurlijk ook over uw volgende stap. Hij vindt u zo authentiek, zo slim en altijd zo sexy dat hij zich niet kon voorstellen dat u niet een eigen televisieprogramma zou krijgen. U bent al quizdeelnemer geweest en was winnaar van het tv-programma De slimste mens. Misschien ligt er toch een tv-carrière in het verschiet.

In een van uw vele afscheidsinterviews zegt u dat het loslaten van de politiek een beetje pijn doet, maar dat dit ook een goed teken is. Het beste antwoord daarop gaf u zelf al, in de titel van uw boek Alles komt goed. Dat wens ik u toe. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

André Bosman, VVD. In een vorig leven was u F-16-piloot en gaf u luchtsteun in Kabul. Daarna gaf u militairen vliegles in de Verenigde Staten. Acht jaar geleden verruilde u dat werk voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer, met defensie en koninkrijksrelaties als belangrijkste dossiers. Behalve uw expertise en netwerk nam u ook uw eigenschappen als militair mee naar de Kamer: gezag uitstralen, zonder veel twijfel kunnen opereren, eerlijkheid en onverstoortbaarheid. Toen u, zelf wonend in Middelburg, in een bomvol theater aan boze Zeeuwen moest uitleggen waarom de marinierskazerne er niet kwam, kwamen deze eigenschappen van pas. U bleef staan voor uw zaak, dealend met de verschillende belangen die u dient. U vond het zelf ook jammer dat de kazerne niet naar Zeeland kwam, maar u maakte zich hard voor een goed compensatiepakket.

Met Ronald van Raak vormde u een hecht duo in de strijd tegen corruptie van bepaalde politici op Curaçao. Zelfverrijking ten koste van de arme bevolking moest worden bestreden. Het staat ook volkomen haaks op uw levenswijze. Je bent niet op de aarde om maar wat aan te rotsen, zei u in een interview. Recent nog verdedigde u in de Kamer daarom strenge voorwaarden aan de steun aan de eilanden vanwege corona.

Aan het einde van uw Kamerperiode was u voorzitter van de commissie die onderzoek deed naar wat er misging in de dienstverlening van publieke organisaties, de tijdelijke commissie Uitvoeringsorganisaties. Dat was misschien wel de bekroning op uw Kamerwerk. Het lag u goed. Hoe langer u in de Kamer zat, hoe meer belang u ging hechten aan lange lijnen, aan gedegen volhouden op bepaalde dossiers en aan dat zaken in goede samenwerking geregeld dienen te worden.

We gaan u missen. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Helma Lodders, VVD. Zelf heeft u gekozen voor kraamzorg en daarna voor de financiële dienstverlening, maar u bent en blijft een boerendochter. De mentaliteit van aanpakken zit u in de genen; dat zie je alleen al aan uw ongelofelijk grote portefeuille. U staat op als de eerste haan begint te kraaien en u rijdt pas na de avondspits naar huis.

We hebben samen intensief overleg gevoerd over hoe de commissie VWS de voorbereidingen zou doen, voorafgaand aan de plenaire debatten over corona. U was ongelofelijk betrokken. Het was voor ons allemaal nieuw, maar door goed met elkaar te schakelen en samen te werken, liep het echt als een trein.

U hebt vanaf maart vorig jaar 29 technische briefings voorgezeten. Dat heeft u heel goed gedaan. Iedereen keek in deze periode naar Den Haag. De technische briefings trokken heel veel kijkers. Op sommige momenten hebben er zelfs meer dan een half miljoen mensen naar gekeken. Ik denk dat u echt een BN'er bent en dat u misschien ook gevraagd wordt voor Wie is de Mol.

Ik heb in de afgelopen periode veel met u kunnen werken, altijd vanuit de inhoud en het belang van de Tweede Kamer. U was altijd bereikbaar en u dacht kritisch mee. Gelukkig was er soms ook tijd om even samen wat te drinken. Ik heb daar warme herinneringen aan. Ook op andere terreinen was u scherp en kritisch. Zo heeft u een motie ingediend over de Algemene Bestuursdienst. U wilde het functioneren van deze dienst onderzoeken om te voorkomen dat slecht functionerende topambtenaren worden weggepromoveerd. Uiteindelijk is de motie met algemene stemmen aangenomen.

Naast voorzitter van alle coronabriefings was u in de Kamer het boegbeeld voor Flevoland en stond u pal voor het mkb en de land- en tuinbouwers. In die rol stond u met uw naaldhakken — en soms op blote voeten — in de akkers van Drenthe tot Zuid-Limburg en van Middelburg tot Enschede. Aan Wakker Dier en Milieudefensie heeft u minder warme herinneringen, en dan druk ik me voorzichtig

uit. Uw initiatiefwetsvoorstel dat mensen bij aankoop van hun pensioen meer flexibiliteit biedt, maakt u terecht trots.

Naast door uw resultaten en werkethos, viel u op door uw flamboyante outfits. Ik citeer de Nouveau Over afgelopen Prinsjesdag: "De Prinsjesdag Battle of the Looks is toch echt gewonnen door Helma Lodders. Zij is al tien jaar Kamerlid van de VVD en durfde het gewoon: knalroze met turkoois."

Met u verliezen we een kleurrijk, hardwerkend en invloedrijk Kamerlid. Het ga u goed, en heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Erik Ziengs, VVD. U zag de Haagse politiek altijd met de frisse blik van de ondernemer. Ik denk dat u het enige Kamerlid bent dat tijdens de lockdown legaal naar de kapper is geweest, aangezien uw vrouw een kapperszaak heeft.

Als u niet in de Kamer was, vonden we u meestal in Nieuwspoor. Daar komt u graag en u was er ook in het bestuur zeer actief. U bent een bezig baasje, altijd joviaal en enthousiast. Maar u wordt weer rustig zodra u de IJssel weer over bent, op weg naar huis, naar Drenthe.

"Ziengsen zijn oer-Drenthen", vertelde u graag, en dus heeft u hier onvermoeibaar gepleit voor de belangen van Drenthe en het Noorden. Het laatste regeerakkoord was voor u een lichtpuntje. "Eindelijk," zei u, "landt het besef dat de wereld niet alleen draait om de Randstad."

Tegenover dat lichtpuntje staan echter ook donkere episodes. Zo verloor u enkele jaren geleden uw zoon Joël. Het was en is een hartverscheurend groot verdriet voor uzelf, uw vrouw en uw kinderen, maar waar u toch heel open en kwetsbaar over kon spreken, onder andere in het Dagblad van het Noorden. Ook dit hoofdstuk is deel van uw leven hier in de Kamer geworden. Het heeft ons als collega's allemaal geraakt en wij hebben dat op verschillende manieren laten blijken. U hebt er in lichte en donkere tijden warme banden met collega's aan overgehouden.

We gaan u missen, al zien we u ongetwijfeld terug als ondernemer. Want stilzitten, dat kunt u echt niet, al hoop ik dat u vaak genoeg de rust vindt om een kauwtje om u heen te zien — u weet wat ik bedoel. En u weet: ik kom u graag bezoeken. Dat hebben we afgesproken. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Henk van Gerven, SP. U komt uit een katholiek nest, maar maakte tijdens uw studie de overstap van naastenliefde naar solidariteit. U begon in loondienst als huisarts, in de SP-praktijk in Oss. Via de gemeenteraad en het wethouderschap bereikte u de landelijke politiek.

In beide gevallen kwam het Kamerlidmaatschap onverwachts. En u haalde eruit wat erin zit. U richtte uw pijlen op het landelijke zorgbeleid, met een constante toon en inbreng: tegen marktwerking in de zorg, vóór een centraal door de Staat geleid zorgfonds, tegen schaalvergroting van

de ziekenhuizen, vóór zorg dicht bij huis, op menselijke maat.

Als rechtgeaard SP'er bond u graag de strijd aan met het grootkapitaal, in uw geval met de farmaceutische industrie. Maar u zocht ook naar concrete veranderingen binnen het systeem. Zo pleitte u voor fysiotherapie in het basispakket, nu zo veel Nederlanders kampen met een moeizaam coronaherstel.

Het leven beter maken van mensen die het slechter hebben dan jij is uw drijfveer. In de Kamer heiligde uw doel daarbij de middelen. Zo was u er een meester in geworden de spreektijd maximaal op te rekken. We hadden sowieso — ik weet niet hoe ik het zal zeggen — een speciale dynamiek. Bij de laatste begrotingsbehandeling VWS liepen we al een beetje vooruit op dit afscheid. De heer Van der Staaij maakte toen een punt van orde, omdat hij constateerde dat u in maart al 65 geworden was. Ik vond het een grensgeval, maar u zei toen dat ik blij moest zijn dat u er nog steeds was, want vertrekken voor de termijn afgemaakt was, was niet de bedoeling.

De SP verliest met u een harde werker. U deed 's avonds op de afdeling het licht uit en de deur dicht. In het weekend was u vaak degene die de vroege ochtenddienst had en kwamen de eerste vragen van de SP binnen. Met uw vertrek komt er veel tijd vrij, voor u en voor de ambtenaren van VWS. Zij hebben de afgelopen veertien jaar soms moedeloos gedacht: zorgministers komen en gaan, maar Henk van Gerven blijft altijd bestaan. Uw partij kennende zal de opluchting van de ambtenaren van korte duur zijn. U verlaat de Kamer, maar neemt de actiejasjes mee die u eigenlijk altijd klaar had liggen, want dat u dienstbaar blijft aan de samenleving, daarover twijfel ik geen moment.

Het ga u goed en heel veel dank. Dank u wel, meneer Van Gerven.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Sadet Karabulut van de SP. "Het meest revolutionaire wat je kunt doen is luidkeels verkondigen wat er op dit moment aan het gebeuren is." Dit zei de Duits-Joodse socialiste Rosa Luxemburg, die u bewondert. Jullie hebben dezelfde mooie, felle ogen en wat ze hier zegt, is u uit het hart gegrepen. Uw eerste beslissende stap op weg naar de politieke arena was toen u als actieve studente een megafoon in handen kreeg. Sindsdien wordt uw stem gehoord. U bent nooit meer opgehouden met luidkeels te verkondigen wat er aan de hand is, aan te geven wat er mis is en hoe het beter kan.

U kwam als dochter van linkse gastarbeiders via het migrantenwerk en een functie bij de gemeente in contact met de SP. Na de monsterzege in 2006, onder leiding van Jan Marijnissen, kwam u voor het eerst in de Tweede Kamer. In het debat ontpopte u zich als een pitbull die niet loslaat, met name aan de interruptiemicrofoon. Vast blijven houden, doorvragen, nog een keer doorvragen en dan nog een keer. U stopte niet tot u een door u gewenst antwoord kreeg. Dat lukte niet altijd. Of het nu ging om een betere aanpak van de schuldenproblematiek, om compensatie vanwege giftige en ziekmakende stoffen voor defensiepersoneel of om het invoeren van een verdringingstoets bij

uitkeringsgerechtigden, het maakte niet uit: u bleef vasthouden. Misschien wel uw meest spraakmakende zaak was de erkenning van de verzwegen burgerdoden door Nederlandse F-16-vliegtuigen in Hawija, waar mede dankzij uw inspanningen een onderzoek naar komt.

Het maakte u tot een even gerespecteerd als gevreesd debatopponent voor bewindslieden, of ze nu Jetta Klijnsma, Stef Blok of Ank Bijleveld heetten. Het ging u vooral om de zaak. U bent bij uitstek iemand die je niet vast kunt pinnen op één bepaalde identiteit. Dat leidde soms tot verwarring. Vooral uw relatie met minister Blok was heel bijzonder. Zo zei hij in een debat: mevrouw Karabulut en ik vormen een beetje een gezinnetje met ingeslepen gewoontes. Later zei hij: "Natuurlijk kijkt mevrouw Karabulut mij ook weer met grote ogen aan. Hoe kunt u dat nou zeggen?"

U bent een SP'er die van haute couture houdt. U leest de dichter Nâzim Hikmet en luistert naar Madonna. Dat maakt u ongrijpbaar voor degenen die hechten aan een smalle groepsidentiteit, maar daar trekt u zich niets van aan.

We verliezen in u een kosmopolitisch en strijdbaar Kamerlid. Voor u zal het ook spannend zijn wat er nu gaat komen, maar om met uw favoriete dichter te eindigen: de mooiste dag is de dag die we nog niet beleefd hebben.

Het ga u goed en heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Ronald van Raak. Een van uw grote voorbeelden is de schrijver Eduard Douwes Dekker, oftewel: Multatuli. Hij streed voor praktische, politieke doelen: voor onderwijs, wonen, werk en eten. En waar het Multatuli in de negentiende eeuw niet lukte om in de Tweede Kamer te komen, is het u wel gelukt.

U hebt het ambt op geheel eigen wijze ingevuld: als filosoof en activist, als denker en doener. Zo liep u in de Kamer rond met een prangende vraag: waar ter wereld laat een volk zich moeilijker door grote woorden en ideologieën het hoofd op hol brengen dan in Nederland? Ik snap dat dit voor een SP-Kamerlid een fascinerende vraag is. Het bracht u ertoe om een boek te schrijven over 30 Nederlandse denkers. U wilde lange historische lijnen en abstracte bronnen uit de wijsbegeerte graag koppelen aan hele praktische politieke doelen. Zo kwam het Huis voor Kloddenluiders er dankzij uw inzet. En u heeft zich tot uw laatste dag ingezet voor het bindend correctief referendum.

Ook was u een befaamd woordvoerder Koninkrijksrelaties: altijd kritisch en vasthoudend. Daarmee vormde u — dat heb ik ook tegen de heer Bosman gezegd — een bijzonder duo met de heer Bosman van de VVD, maar wel altijd met de drijfveer om het dagelijkse leven voor gewone mensen in het hele Koninkrijk beter te maken.

Vaste prik was uw jaarlijkse verontwaardiging over het lekken van de Prinsjesdagstukken. Dat gaan we missen. Want in aanloop naar Prinsjesdag stond u elke dinsdag bij de regeling van werkzaamheden, zei u dat het een schande was dat de stukken gelekt waren en eiste u uitleg. Die

boosheid heeft echter nog niet geleid tot betere geheimhouding.

Onverwachter was het debat met premier Rutte, tijdens de behandeling van de begroting Algemene Zaken. Dat was een van de mooiste debatten die ik heb voorgezeten, zeg ik er eerlijk bij. Het was een ideologisch debat. U wist de premier — die weleens heeft gezegd dat je voor een visie naar de oogarts moet — tóch een visie te ontlokken. Er ontstond een prachtig discours over het neoliberalisme en de rol van de Staat. Ik heb ervan genoten. Ik raad iedereen aan dit terug te kijken. Het is echt een ongelooflijk mooi debat. Ik gun de Kamer meer van dit soort debatten.

De historicus in u kijkt hoopvol uit naar de verbouwing van het Binnenhof en de zoektocht naar het graf van Johan van Oldenbarnevelt. Die zoektocht maakt u niet meer mee als Kamerlid. Toen u vorig jaar twijfelde of u zich nog een keer kandidaat moest stellen, zei iemand tegen u: je twijfel is je antwoord. U had aan een half woord genoeg.

De komende tijd gebruikt u om op adem te komen; althans, dat heeft u geschreven. Maar echt op adem komen, zal niet lukken, want u wordt ... Mag ik het zeggen? Hoogleraar Erasmiaanse waarden aan de Erasmus Universiteit van Rotterdam. Dat klinkt heel interessant. We horen straks wat dat inhoudt. We komen college bij u volgen en gaan ongetwijfeld van u horen in de toekomst.

Het ga u goed en heel veel dank voor alles wat u gedaan heeft.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

En dat waren ze. Ik vond het ongelooflijk spannend. Ik weet niet wat het is. Het is voor mij niet de eerste keer dat ik u toespreek, maar het is gewoon heel spannend. Dat waren ze inderdaad, alle leden in deze groep die vandaag voor het laatst in deze blauwe stoelen zitten.

Voor een aantal van u is er een speciale blijk van dankbaarheid. Misschien is dat niet geheel onverwachts, maar daardoor niet minder bijzonder. Ik kan de Kamer mededelen dat het Zijne Majesteit de Koning heeft behaagd om enkele vertrekkende leden te benoemen tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. In alfabetische volgorde gaat het om de heer Bosman van de VVD, de heer Dijkstra van de VVD, mevrouw Ladders van de VVD, de heer Veldman, ook van de VVD, en de heer Ziengs, ook namens de VVD. Ik kan de versierselen helaas niet zelf opspelden, maar ik wil de bodes verzoeken om ze naar u toe te brengen. Vanaf deze plaats wil ik u van harte feliciteren met uw koninklijke onderscheiding.

(Geroffel op de bankjes)

(De bij de onderscheiding behorende versierselen worden door de bodes uitgereikt.)

De voorzitter:

En dan geef ik nu, traditiegetrouw, het woord aan het langzittende Kamerlid. Dat is de heer Van Raak. Hij gaat

u toespreken en is de nestor van deze groep. De heer Van Raak.

De heer **Van Raak** (SP):

Bij zo'n afscheidspraatje moet je natuurlijk altijd iets heel wijs zeggen. Ik heb in de politiek natuurlijk heel veel geleerd. Ik heb eigenlijk nog veel meer afgeleerd. Wellicht is dat ook een vorm van wijsheid. Ik heb voor jullie iets meegebracht. Dat is een portret van Erasmus, dat in mijn werkkamer hier in de Tweede Kamer hing. Mensen die bij mij op bezoek zijn geweest, herkennen het. Sommigen herkenden het zelfs: het portret van Erasmus, de man van de wijsheid. Het is een wat lelijke reproductie. Het is voor een paar kwartjes gekocht op de rommelmarkt van een gereformeerde kerk, waar ze deze beroemde humanist niet helemaal op waarde wisten te schatten destijds. Het portret heeft bij mij altijd hier gehangen. Als je naar dit portret kijkt, zie je de wijze man, met innerlijke rust, helemaal in controle. Alleen, dit is het gevolg van beeldvorming, absolute beeldvorming. Als je kijkt naar de handen, het afgewende gelaat, de muts ... Als je alleen de muts van Erasmus tekent, dan is dat al een teken van wijsheid. Ik zie dat de heer Van Gent ook meestal zo'n muts draagt als teken van wijsheid, hoewel sommige mensen nog steeds volhouden dat dat zijn echte haar is. Het is een teken van wijsheid.

Alleen, Erasmus maakte dit soort portretten, dit soort schilderijen, om het aan beroemde mensen in zijn tijd te geven. Het is natuurlijk heel knap dat hij erin geslaagd is om dit beeld van zichzelf neer te zetten. Dat is zo knap, dat we het zelfs nu nog herkennen. Maar als je goed kijkt — van een afstand is dat wat moeilijker — dan zie je, hoewel zijn gelaat is afgewend, dat hij pretoogjes heeft en een glimlach om zijn mond. Vanbinnen glimlacht hij. Hij lacht eigenlijk om het beeld dat hij van zichzelf heeft geschetst en dat ook de anderen van hem hebben gemaakt: lachen om je eigen beeldvorming. Dat was ook waarom ik het op mijn werkkamer in de Tweede Kamer heb gehangen. Elke dag als ik binnenkwam, keek ik ter relativering even naar de glimlach van Erasmus. Je moet blijven glimlachen om de beeldvorming waarmee we hier bezig zijn en om de beelden die er van jou als Kamerlid worden gemaakt. Je moet dat niet al te serieus nemen.

En is er dan een wijze les te trekken? Ja, in ieder geval voor mij wel, namelijk dat je de persoon en het ambt niet moet verwarren. Je krijgt natuurlijk als Kamerlid heel veel mogelijkheden, heel veel aandacht. En ja, zeker voor nieuwe Kamerleden is het dan heel snel dat je het idee hebt: o, dat ben ik; ik ben dat, ik ben degene die dat doet. Maar op het moment dat je je persoon en je ambt gaat vermengen met elkaar, dan kan het ook slecht met je aflopen. Dan doe je jezelf tekort, maar zeker ook je zetel. En natuurlijk, we moeten allemaal scoren. We moeten allemaal onszelf groter maken hier, anders worden we niet gezien. Natuurlijk moeten we dat doen, maar zeker de Kamerleden die vandaag weggaan, zullen ook beseffen dat we passanten zijn; dat we als persoon dat ambt, die stoel, bezetten voor een bepaalde periode. En natuurlijk draait het om ons, maar dat ambt, dat blijft. Dat hebben we in leen; dat hebben we ooit te leen gekregen. En dat zullen we ook weer moeten voortzetten, en het liefst een beetje ongeschonden, en het liefst een beetje eervol. Ik heb me daar weleens een beetje zorgen over gemaakt.

Er zijn natuurlijk veel nieuwe Kamerleden. Als ik iets van een wijsheid wil meegeven: probeer, zeker jullie, blijvende Kamerleden, aan die nieuwe Kamerleden ook mee te geven dat je je persoon en je ambt niet moet vereenzelvigen. Dat is een grote valkuil. Dat zijn misschien wat zware woorden, maar dat je de positie van de Kamer, de eer van het ambt, hoog te houden hebt, ook dat hoort bij je functie; ook dat hoort bij de zetel die jij nu te leen hebt gekregen. En ik weet, alle mensen die afscheid nemen, die zeggen: o, leuk, ik zal het niet missen. Nou, ik weet het zeker: ik ga het morgen al missen als er, waarschijnlijk, een heel belangrijk debat komt; een heel belangrijk debat waar ook de positie van het parlement en de eer van het ambt onderwerp van discussie zullen zijn. En ik wil u dan maar, ten afscheid, daarbij heel veel plezier wensen, heel veel succes wensen en heel veel wijsheid wensen.

Dank je, voorzitter.

(Geroffel op de bankjes)

De **voorzitter**:

Heel veel dank voor deze mooie woorden. Het is een prachtige toespraak, en ik begrijp nu waarom u gevraagd bent, zeker. Het eerste college heeft u al gegeven. Mooi om daarnaar te luisteren. En natuurlijk heel veel dank, ook voor uw inzet. En jullie allemaal die de Kamer gaan verlaten: ik wens jullie heel veel succes met wat er in de toekomst op jullie pad komt. Het ga u allemaal goed. Dank jullie wel.

(Geroffel op de bankjes)

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **voorzitter**:

Fijn dat u er bent. U heeft kunnen zien hoelang het ongeveer duurt, zo'n afscheid. Het is een bijzonder moment. Ik ga alle vertrekkende leden persoonlijk toespreken. Dat doe ik op anciënniteit. Ik mis één iemand, maar die is niet meteen aan de beurt. Ik weet niet of jullie zenuwachtig zijn, maar ik wel. Ik weet niet hoe het komt. Misschien voel ik dat aan; het is heel spannend.

Ik begin bij Gerard van den Anker van het CDA. Waar zit u? Ja! Goed zo. Naast de nette schoenen thuis staan laarzen. En in de auto liggen een regenpak en een snoeischaar. De afgelopen jaren wist u het kweken van peren goed te combineren met uw werk als wethouder en belangenbehartiger. En daar lag ook uw ambitie als volksvertegenwoordiger: de werkvloer en de Haagse politiek dichter bij elkaar brengen. Vier jaar geleden ging een Kamerzetel aan u voorbij. Maar afgelopen januari kon u die ambitie met uw portefeuille landbouw, natuur en voedselkwaliteit op de valreep nog waarmaken. Ik hoop dat uw korte tijd in Den Haag u heeft verrijkt, en dat u deze mooie ervaring met u meedraagt bij alles wat er op uw pad komt.

Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Julius Terpstra, CDA. Als jong hondje in het bos kwam u vorig jaar in de Kamer. Gretig, maar ook met oog voor het kleine. Juist daarin wilde u graag groot zijn, vertelde u in een bevlogen maidenspeech. Toch kreeg u meteen een grote portefeuille: wonen. En die omarmde u enthousiast. Uw inzet was heel duidelijk: voldoende betaalbare woningen voor jong en oud. Daarvoor, zo gaf u aan, moeten dus meer woningen worden gebouwd. Uw werkzaamheden in de portefeuille wonen wist u te combineren met uw rapporteurschap voor het jaarverslag van het ministerie van Binnenlandse Zaken over 2019. Zo heeft u bijgedragen aan de verantwoording van dat jaar en raakte u thuis in het Kamerwerk. U ging veel op pad, sprak met iedereen en liet duidelijk van u horen. Helaas komt daar nu alweer een einde aan. Maar ik ben ervan overtuigd dat we nog veel van u gaan horen.

Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Tom van den Nieuwenhuijzen van GroenLinks. U vecht voor een duurzame, solidaire wereld waarin iedereen zichzelf mag zijn. Roze, rood en groen. Ook in de Kamer zagen we die driekleur terug. In uw plan om een nieuw fregat naar de eerste vrouwelijke militair te vernoemen. In uw strijd tegen dwangarbeid door de Oeigoeren. En in uw adviezen over klimaatvriendelijk beton in de bouwcommissie. Afgelopen zondag was dit onderwerp nog uitgebreid in het journaal. Dit onderstreept het belang ervan. U kwam tijdens de eerste lockdown de Kamer in. Ondanks die pittige start haalde u eruit wat erin zat. Ik wens u een mooie en kleurrijke toekomst.

Het ga u goed. Heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Wytske Postma, CDA. Toen u 8 jaar was, emigreerde u naar Engeland. Het was een verhuizing die veel indruk op u maakte. U vertelde erover in uw maidenspeech: de ervaring leerde u om niet te snel te oordelen en goed te kijken hoe dingen tot stand kwamen. Dat kwam u in het Kamerwerk goed van pas. Onder andere de wachtlijsten bij het CBR hadden uw aandacht. U hoopte dat ze bij uw afscheid weggewerkt zouden zijn. Helaas is dat nog niet gelukt. Maar wie weet kunt u zich er later weer op storten. Ik hou het kort, omdat ik het idee heb dat u weer terugkomt. Ik sluit dat niet uit, gezien uw plek op de lijst. Ik wens u in elk geval voor de komende tijd heel veel succes. Misschien tot ziens. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Niels van den Berge, GroenLinks. "Later word ik volksvertegenwoordiger." Dit zei u in 2003. Uiteindelijk werd u dat zelfs twee keer: eerst, in 2011, voor maar twee maanden en daarna, sinds 2019, voor twee jaar. We zagen u de laatste tijd vooral in de bres springen voor studenten in het mbo.

Zo werd uw motie aangenomen om vanwege corona af te kunnen wijken van het bindend studieadvies. Uw motie om meer verantwoordelijkheid te nemen voor meer stageplekken in de publieke sector, werd zelfs met algemene stemmen aangenomen.

Voor mij bent u een snelle leerling. U begon met ellenlange interrupties, maar de laatste tijd zijn uw interrupties heel kort en bondig. Helaas kunt u uw werk als volksvertegenwoordiger niet voortzetten, maar het kan zomaar zijn dat wij u hier weer terugzien. Het ga u goed. Heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Wim-Jan Renkema, GroenLinks. Vanuit het onderwijsbestuur naar de Tweede Kamer, waar de microfoons altijd aan staan: het was even omschakelen voor u. Inmiddels weet u hoe de hazen lopen, maar publiciteit en profileren zullen nooit uw grootste hobby worden. U gaf twee keer een interview aan Hart van Nederland. Een keer over wachtlijsten in de zorg en een keer over suïcidepreventie. Die werden alleen niet uitgezonden. U was te beschouwend, te genuanceerd. Tegen NRC-journaliste Petra de Koning zei u: "Ik vind dat we in Den Haag te veel bezig zijn met oppervlakkigheden." U merkte dat, in uw woorden, "het ideaaltje van de volksvertegenwoordiger is dat je overal bovenop springt". U vindt bedachtzaamheid juist een kwaliteit die de politiek meer zou moeten gebruiken. Het gaat u om de inhoud.

We hebben u leren kennen als een betrokken Kamerlid met een groot hart voor kwetsbare groepen. Uw dossiers lagen op het terrein van schuldhulpverlening en de Participatiewet, waar u over sprak tijdens uw maidenspeech. U zei toen: "Deze wet vraagt geen politieagenten. Uit onderzoek blijkt dat juist betrokken, niet-afstandelijk beleid mensen brengt tot participatie." Buiten de schijnwerpers heeft u toch het verschil weten te maken. U heeft de Arbeidsomstandighedenwet gewijzigd, waardoor elke werknemer het recht heeft gekregen op toegang tot een vertrouwenspersoon. Ook versterkte u de informatiepositie van de Kamer bij het voorkomen en bestrijden van problematische schulden. Dat deed u door deel te nemen aan de commissie en de Werkgroep schulden. Er kwamen verschillende activiteiten waar u aan deelnam. Maar liefst vier werkbezoeken in binnen- en buitenland werden afgelegd om dat onderwerp te agenderen. Dit alles werd vervat in het eindverslag Zicht op schulden. Daar zijn we u zeer dankbaar voor.

Heel veel dank voor eigenlijk alles wat u gedaan heeft. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Paul Smeulders, GroenLinks. Nog maar een paar weken geleden heeft u in Helmond de meubelzaak van uw ouders leeggeruimd. U dacht: dit heb ik gehad. Vervolgens moest u hier ook uw eigen werkkamer uitruimen, en dat moet u een déjã-vu gevoel geven. Want net als vier jaar geleden mist u een Kamerzetel vanwege voorkeurstemmen op mevrouw Westerveld. Zo werkt de democratie.

U heeft uw tijd in de Kamer goed benut. Onlangs heeft u samen met collega-Kamerleden nog een initiatiefnota gemaakt over de zeggenschap van werkvloerprofessionals in het openbaar bestuur. Internationaal was u ook actief. U bent op werkbezoek gegaan naar Parijs in het kader van de veranderende arbeidsmarkt van de toekomst. U reisde — hoe kan het ook anders? - met de Thalys. U was een bevlogen Kamerlid, dat de weg kende in het openbaar bestuur. Dat kon ook niet anders, als je al zo jong wethouder bent geweest én gekozen werd tot beste lokale bestuurder. We gaan ongetwijfeld nog veel van u horen. Dat weet ik wel zeker. In Den Haag, in uw geliefde Helmond, óf in Den Bosch, als het u lukt om uw stille droom waar te maken: commissaris van de Koning in Brabant worden. Als u maar geen lobbyist voor een tabaksfabrikant wordt, want daar bent u al eens voor gevraagd. U heeft daar ook een leuk filmpje over gemaakt. Wij maken ons daarover geen zorgen. U heeft via een zelfgemaakt filmpje bewezen wel raad te weten met dit soort lobbyisten.

Ik wens u heel veel succes en het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Lenny Geluk-Poortvliet, CDA. Kunst en ouderen waren uw belangrijkste liefdes in de Kamer. U wilde laten zien dat ouderen niet alleen zorg behoeven, maar vaak juist vitale en actief betrokken mensen zijn. U zette uw naam onder een motie die de regering opriep om mannen en vooral vrouwen ook op latere leeftijd in staat te stellen meer uren te werken als zij dat zouden willen. Deze motie werd ontraden, maar is toch aangenomen. U maakte zich ook hard voor de spreiding van kunst en erfgoed over alle Nederlandse regio's. Dit past bij de visie van uw partij op de rol van de regio. Het past ook en vooral omdat u daar zelf met een atelier aan huis op Schouwen-Duiveland actief aan bijdroeg. U woont daar volgens mij niet meer. In onze eigen kunstcommissie hebben wij dankbaar van uw ervaring, kennis en mooie smaak gebruik kunnen maken.

Wij delen een bijzondere herinnering. Ik weet niet of u het nog weet. Vlak na de aanslag in een tram in Utrecht in maart 2019 liep ik samen met de minister-president mee in de stille tocht en ineens zag ik u daar staan. U was spontaan in uw auto gestapt en naar de herdenkingsplek gereden. Daar hebben wij elkaar in een moment van diepe rouw ontmoet en dat scheidt een band. Wij hebben geprobeerd om een afspraak te maken om een kopje koffie te drinken. Dat is niet gelukt in alle hectiek, maar dat houden we nog tegood.

Het ga u goed en heel veel succes. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Evert-Jan Slootweg, CDA. Waar ben je? De Kamer was gewaarschuwd toen u in 2017 vertelde dat u uit hetzelfde dorp kwam als Boer Koekoek. Maar de ene Bennekommer is de andere niet. "Ik ben geen twitterkoning", zei u. En u viel inderdaad de afgelopen jaren op door een kalme, rustige en inhoudelijke stijl van politiek bedrijven. U ging graag op werkbezoek en sprak graag met professionals in verpleeg-

huizen of in de geestelijke gezondheidszorg. Daarbij leunde u ook op de ervaringen van uw moeder en uw vrouw, die de zorg goed kennen. Juist voor uw vrouw waren de laatste jaren soms pittig. Dat zag u zelf ook. Zij moest soms veel gaten vullen als u weg was en veel opvangen, zei u in een interview. U zei ook: het was het waard. Maar we herkennen allemaal dat het Kamerlidmaatschap je kan opslokken en dan is er weinig tijd voor je geliefden. Toen ik het rapport van de tijdelijke commissie Uitvoeringsorganisaties in ontvangst mocht nemen in februari van dit jaar, zei ik dat alle leden van die commissie niet terug zouden komen, behalve de heer Slootweg. Ik ging er namelijk van uit dat u wel zou blijven, maar de kiezer heeft gesproken. Het is anders gelopen dan u had gehoopt.

Ik wens u de komende tijd veel meer tijd met uw geliefden en het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

William Moorlag van de PvdA. "Een koppig strijder", kopte dagblad Trouw ooit over u. Kon minder, zou een Groninger zeggen. Dat heb ik van u geleerd. Want als het in een debat met u menens was, liet u dat in helder Gronings merken. Zo weten we allemaal wat een kwaalmoet is ...

De heer **Nijboer** (PvdA):

Kwaalmpot.

De voorzitter:

Ik word gelijk gecorrigeerd door de Groningers!

En zo weten we ook dat we moeten oppassen als u franterig bent. Zeg ik dat goed? Dat is wel goed, gelukkig. En u had meer eigenaardige uitspraken. Die ga ik niet allemaal opsommen, maar twee ervan wel. In het stikstofdebat over het rapport van de commissie-Remkes zei u tegen collega Tjeerd de Groot: "De Groot probeert een olifant kreukvrij achter het behang te plakken". En: "We hebben hier te maken met de volgende stap in de evolutie, namelijk rechtlopers zonder ruggengraat". Gelukkig schuilt achter al die termen en uitspraken in uw eigen woorden "een van nature blijmoedig mens", maar ook een Kamerlid dat dienend wil zijn aan het collectief. Dit ambt is volgens u als "een geleende fiets", maar u leerde ons dat je ook op een geleende fiets heel hard kunt fietsen. Dat deed u altijd met oog voor wat uw Groningen nodig heeft. Vandaag levert u de geleende fiets weer in. Het ga u goed, en heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Femke Merel van Kooten-Arissen. U heeft in anderhalf jaar tijd het woord gevoerd namens drie politieke partijen, om bij uzelf als eenvrouwsfractie te eindigen. We waren op een gegeven moment zelfs bang dat Femke zich van Merel zou afsplitsen. Dat is gelukkig niet gebeurd. Samen met uw man Frank van Kooten heeft u in de afgelopen periode hard gewerkt. Door bij beeldbepalende debatten steeds aanwezig te zijn, liet u zien hoe je als splinterpartij je stempel kunt drukken. Dat deed u ook met een aantal belangrijke moties,

bijvoorbeeld die over de zorgbonus. "Dat een goedbedoeld gebaar voor zo veel verdeeldheid zou zorgen, heeft niemand gewild", zei u daarover. U diende een motie in waarin u het kabinet opriep de zorgbonussen royaal uit te betalen. U kreeg alle fracties mee. Ook uw motie om alle zorgverleners te voorzien van FFP2-maskers werd aangenomen en is heel belangrijk geweest voor alle mensen die werkzaam zijn in de zorg. Het zijn verdiensten waar u trots op kunt zijn. U had graag een periode verder gewild en u heeft daar keihard campagne voor gevoerd. Maar het is helaas niet gelukt om een zetel in de Tweede Kamer te verwerven. Desalniettemin denk ik dat u heel actief blijft. Heel veel succes daarbij. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Lodewijk Asscher. In Amsterdam gaf u een eigentijds gezicht aan het wethouderssocialisme. In het boek dat u toen schreef, lezen we hoe u het opnam tegen de toenmalige minister Zalm en hoe u het gemeentelijke aandeel Schiphol wist te behouden voor de hoofdstad. David tegen Goliath; die rol lag u. Jongensachtige bravoure. Debatteren op gypies. Als bekroning werd u, na het vertrek van Job Cohen, kortstondig plaatsvervangend burgemeester van de stad. Zo'n talent wordt naar Den Haag gehaald. U werd direct minister en vicepremier. Uw spijkerbroek werd een pak. De blik werd bedachtzamer, peinzend soms. U was een bepalend gezicht in het liberaal-rode kabinet. En toen werd u geroepen voor de plicht: u moest het idealisme terugbrengen in de partij. Alleen u kon het linkse geluid van de sociaaldemocratie in de Kamer weer laten klinken – op de schouders van Joop den Uyl en schatplichtig aan Willem Drees, de opbouwer van de verzorgingsstaat. Van bestuurder werd u, met negen zetels, oppositieleider.

De rol van fractievoorzitter paste u als geen ander. U bent een meester in het debat, doet alles uit het hoofd, zelfs zonder spiekbriefje. Iedereen probeerde u dat na te doen. Het gaat de goede kant op. De weinige momenten dat onze minister-president echt uit balans leek, stond u aan de interruptiemicrofoon. U was zacht op de relatie, maar snoeihard op de zaak. En u voegde daden aan de woorden toe. Of het nu om de gevolgen van de brexit, het kritisch volgen van het coronabeleid of een eerlijkere verdeling van kennis, macht en inkomen ging: u heeft verschil gemaakt. Soms zijn onze ogen zo gericht op het hoge politieke doel ... Ik doe het nog een keer, want het raakt mij ook, zeg ik er even bij. Soms zijn onze ogen zo gericht op het hoge politieke doel, rust er zo veel op onze schouders, dat we bijna vergeten waar politiek mee begint. Het begint met luisteren, dat ene gesprek met die ene persoon die aangeeft waarom hij of zij buiten de boot valt, die vertelt dat hij of zij geplet wordt tussen de raderen van het systeem, als Charlie Chaplin in *Modern Times*. In de Den Uyl-lezing noemde u sociale ontheemding een van de drie belangrijkste problemen van deze tijd. Dat is ook een van de redenen waarom de toeslagenaffaire u persoonlijk zo raakte. Over deze gemiste kans in deze affaire heeft u uw excuses aangeboden. De joodse filosoof Martin Buber, die in zijn jongere jaren een vergelijkbare ervaring had, trok er een les uit. "Niet het mysterie verdient onze aandacht, maar de volheid van het vergankelijke ogenblik, waarin de ander je aanspreekt en om een antwoord vraagt." Die les kan elke politicus zich ter harte nemen. Uiteindelijk is het mensenwerk.

Politiek betekent verantwoordelijkheid nemen. In uw geval nam u die verantwoordelijkheid.

Ik zag tijdens het koude weekend enige weken geleden een filmpje van u op Twitter. We zien u schaatsen op een bevroren meer. Ver weg ligt de horizon. "Geniet ervan allemaal!", twitterde u. U hervindt uw kracht. Ik ben ervan overtuigd dat u behouden blijft voor het landsbelang. Eigenlijk is dat geen wens, maar een opdracht. Ik dank u heel hartelijk. We zeggen, in welke politiek-bestuurlijke rol dan ook: tot ziens! Het ga je goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Joba, waar zit je? Joba van den Berg van het CDA. Eens kijken welk sieraad u vandaag draagt. Nee. Soms draagt u een sieraad waaraan we uw achtergrond herkennen: de Zeeuwse knop. Ook in uw werk als Kamerlid gaf u kleur aan uw identiteit. Zeeland kon op u rekenen. Bij de laatste VWS-begroting deelde u ook Zeeuwse dropjes uit om ons wakker te houden. Onvermoeibaar maakte u zich in de Kamer sterk voor goede zorg in deze krimpregio, of het nu om de sluiting van nachtapotheken ging of om het tekort aan huisartsen.

Voordat u Kamerlid werd, heeft u bij Unilever gewerkt en was u de baas van Mark Rutte. U gaf hem een negatieve beoordeling omdat hij niet hard genoeg zou werken en vrijdag te vroeg naar huis ging. Het laat zien dat u niet bang bent om te zeggen waar het op staat. Mark Rutte verdedigde zich door te zeggen dat er niet genoeg te doen was en dat hij niet als een slijmjurk ging rondhangen omdat de baas er nog was. Die kant wil ik ook even belicht hebben, Joba! Die kordaatheid zagen we ook in de manier waarop u vorm gaf aan het Kamerlidmaatschap. U kwam op voor Zeeland en verdedigde ook de belangen van de uientelers of het goederenspoor tussen Terneuzen en Gent. U werkte aan een gelijk speelveld, tussen randstad en regio, maar ook tussen werkgevers en werknemers, tussen bedrijven en activistische aandeelhouders.

In uw maidenspeech vertelde u dat u bij verjaardagen, waar de vrouwen nog gescheiden werden van de mannen, als kind bij de heren ging zitten om te luisteren naar uw oom Frans van der Gun, toen Kamerlid van de KVP. U trad in zijn voetsporen en hij zou heel trots op u zijn geweest. Het ga u goed. Heel veel dank. Dank u wel!

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Kathelijne Buitenweg van GroenLinks. Uw zoon zit op de publieke tribune: even zwaaien. Femke Halsema zei eens: zij is wel van de vegetarische yogamatjes. Toen kon u er gelukkig hard om lachen. Toch zweefde u bepaald niet door de politiek. Toen u in de Kamer kwam, had u al tien jaar ervaring in het Europees Parlement. U was nauwelijks beëdigd of u moest mee gaan onderhandelen bij de coalitieonderhandelingen in 2017.

U was een gedreven en scherpe woordvoerder op het terrein van Justitie. De rode draad van uw betogen betrof vrouwenrechten, vrijheid van meningsuiting en de bescherming van de privacy van burgers. Maar u verde-

digde ook met verve de rechtsstaat. Iedereen dacht eigenlijk dat u gepromoveerd bent als jurist. Maar dat bent u niet; dat dacht iedereen. Op een later moment bent u zich ook bezig gaan houden met digitalisering. Ook toen dacht iedereen dat u gepromoveerd bent in de ICT. Onder andere dankzij uw inzet komt er een Kamercommissie digitale zaken. Zelf heb ik een paar keer een beroep mogen doen op uw kennis over hoe wij als Kamer met ICT kunnen omgaan. Uw adviezen zijn echt goud waard.

Bijna twee jaar geleden kreeg u te maken met een ernstige ziekte. Gelukkig kwam u gezond weer terug en ging u vol energie verder. Ik weet dat u soms moeite heeft gehad met het harde klimaat in de politiek en ook met bepaalde omgangsvormen. Juist dat is denk ik een van de belangrijkste redenen waarom u langer in de politiek had moeten zitten, voor nog een termijn. U zei soms dat u de behoefte had om een aardig appje te sturen naar een bewindspersoon of naar een collega van een andere partij, maar in de politiek is het altijd lastig hoe je daarmee omgaat. Dat is ongelofelijk jammer. Maar het zou geweldig zijn geweest als u was gebleven; dat weet u van mij.

Nu maakt u een bijzondere nieuwe stap, naar de Raad van State. Maar gelukkig blijft u dicht bij ons en gaat u niet te ver van huis. We zullen uw strijdbaarheid en uw luide lach wel ontzettend gaan missen. Het ga u goed. Heel veel dank daarvoor.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Chris van Dam, namens het CDA. Als ex-diender en voormalig officier van justitie had u jarenlang het dossier veiligheid onder u. Met uw ervaring lette u erop of wetten ook echt werkten in de praktijk. Dat deed u bijvoorbeeld bij de evaluatie van de Politiewet: een groot dossier waarop u binnen de commissie Justitie en Veiligheid veel werk hebt verzet. Geen onderdeel van deze wet bleef onbesproken in de vele rondetafelgesprekken over dit thema. U haalde het werkveld letterlijk de Tweede Kamer binnen.

Maar het hoogtepunt kwam toch aan het einde van de rit, als voorzitter van de parlementaire ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag. Uw strakke leiding werd geroemd, net als de veilige en prettige werksfeer die u wist te creëren. Na de verhoren sloot u stevast de dag af met een conclusie, vervat in beeldspraak. "Het wereldkampioenschap bestuurlijk onvermogen" haalde alle voorpagina's.

Het behoevde u niet voor een lage plek op de kieslijst van het CDA. Toen u wilde proberen met voorkeurstemmen terug in de Kamer te komen, zei u daarbij: "Ik ga geen olifanten bevrijden, en ook niet in mijn zwembroek uit een vliegtuig springen." Rake woorden, die veel zeggen over uw karakter, al heeft u in deze periode ook geleerd dat u met uw woorden flink de mist in kunt gaan. Daarna nam u uw woorden gelijk ruiterlijk terug. Ook dat zegt heel veel over uw karakter.

Heel veel dank voor al het werk dat u heeft verricht. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Kirsten van den Hul, PvdA. "Dromen zijn belangrijk in de politiek. Wie niet wil geloven dat er nog veel te winnen valt, kan wel ophouden." Het zijn uw woorden, en ze zijn u op het lijf geschreven. Als klein meisje schreef u al brieven aan de Amerikaanse president en de leider van de Sovjet-Unie: of ze niet harder hun best konden doen voor de wereldvrede. Daar was en is inderdaad nog veel te winnen.

Maar dat geldt ook voor de vrouwenzaak. Als een heden-daagse Joke Smit strijdt u voor gelijke rechten en gelijke kansen. Uw initiatiefnota over geweld achter de voordeur was daarvan een toonbeeld. Maar deze nota was ook diep persoonlijk voor u. U wist waarover u sprak en was moedig genoeg om daar open over te praten. Het verbeteren van de positie van vrouwen, homo's en lhbt'ers is de rode draad die door al uw optredens in het parlement loopt. Af en toe liet u zich daarbij een beetje op de kast jagen door de heer Beertema, die het nooit kon laten om het vuurtje een beetje op te stoken.

Uw missie is nog lang niet voltooid, maar uw Kamerlidmaatschap voorlopig wel. Ook de griffiers die met u hebben samengewerkt, gaan u ontzettend missen. Want hoe druk u ook was, u had altijd aandacht voor de mensen om u heen en was altijd attent. Heel veel dank voor alles wat u gedaan heeft. Het ga u goed!

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Suzanne Kröger, GroenLinks. Geen vluchten meer tussen Amsterdam en Brussel, 30 km/u als uitgangspunt in de bebouwde kom en een nieuwe nachttrein naar München en Wenen. Het zijn maar een paar van de succesjes die u boekte met uw energieke en doortastende manier van werken. En dan was u ook nog actief in de strijd tegen Lelystad Airport, een complex dossier met veel technische detailinformatie. U schrok hier niet voor terug en hebt uw tanden in het onderwerp gezet.

Niet voor niets staat u bekend als diepgravende dossierkenner. Altijd op de inhoud, altijd een nieuw idee en dan ook nog altijd vrolijk zingend door het Kamergebouw gaan. Het is niet iedereen gegeven, maar u wel.

Tijdens de campagne van vier jaar geleden ging u "ouderwets" van deur tot deur, niet zozeer om mensen te overtuigen van uw eigen plannen maar om overeenkomsten te zoeken. Op die manier werkte u ook samen in de Kamer, bijvoorbeeld met de heer Dijkstra van de VVD.

We gaan uw energie en bevologenheid ontzettend missen. En tegelijk gaan we vast heel veel van u horen. Het ga u goed! Dank je wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Maurits von Martels, CDA. Als herenboer kwam u bijna letterlijk vanaf de stalvloer de Kamer in. U pleitte voor "meer boerenverstand" in de Kamer en veroverde met voorkeurstemmen een zetel. Toch kreeg u een andere portefeuille. Zo onvoorspelbaar kan de politiek soms zijn.

Tijdens het verhitte stikstofdebat moest u soms vechten met één hand op de rug. Met Kamerlid Malik Azmani hield u wekelijks spreekuur in De Klomp in Vilsteren. Jullie echtgenotes schonken koffie aan de poort. Heel rolbevestigend, maar dat moest ik wel zeggen. Ja, dat was wel belangrijk. Zo bracht u Overijssel niet alleen naar de Kamer maar de Kamer ook naar Overijssel.

Uw kracht als volksvertegenwoordiger lag misschien wel het meest in het verbinden. Ook intern ontloopte u zich als een teambuilder. Het Tweede Kamervoetbalteam is er door corona nog niet van gekomen. Maar de top 150, waarin Armin van Buuren en niet Beethoven op 1 stond — tot groot verdriet van de heer Baudet — houden we erin. Net als de broodjes ham in het Statenlokaal, waar de heer Slootweg en u voor op de barricaden zijn gegaan. U wist zelfs de voorpagina van De Telegraaf te halen. Ik citeer: "Verschillende parlementariërs ontdekten na het zomerreces tot hun ontstentenis dat de koffiebar in de nationale vergaderzaal geen broodjes ham meer verkocht. Was de islamisering doorgedrongen tot het Binnenhof? Of probeerde een overijverige dierenvriend zijn vegetarische idealen op te dringen? Kamervoorzitter Khadija Arib werd opgetrommeld om het mysterie op te lossen en de uiteindelijke oorzaak van de verdwijning bleek heel Nederlands: broodjes ham waren niet meer populair genoeg om rendabel te zijn."

Sindsdien houden we een paar broodjes ham achter; dat wordt er nu dus eentje minder. Dank u wel, meneer Von Martels. En heel veel succes. Het ga u goed!

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Nevin Özütok van GroenLinks. Vijftien jaar geleden nam je al eens afscheid van de Tweede Kamer. Je was toen wat teleurgesteld over de hijgerigheid en scoringsdrang in de Tweede Kamer. Dat paste niet zo bij u. Toch kwam u weer terug als Kamerlid. Dat laat zien dat u niet snel loslaat. Zeker niet als het om je diepste overtuigingen gaat, want, zo zei u: "Als je een dubbeltje bent, kun je een kwartje worden. Dat kán in Nederland." Maar dan moet de overheid wel iedereen gelijk behandelen. En dus streed u voor vrijheid en radicale gelijkheid: voor gelijke beloning voor mannen en vrouwen, voor gelijke behandeling van transgender- en interseksepersonen en voor het bestrijden van discriminatie op seksuele gerichtheid. Dat deed u met initiatiefwetten, maar ook op de Turkse boot tijdens de Amsterdam Pride en op de Istanbul Pride.

Ik weet dat het niet je eigen keuze is om te vertrekken. U heeft er geen geheim van gemaakt dat u op een hogere plek op de lijst had gehoopt. Maar ik weet zeker dat u uw strijd zult voortzetten. Ook buiten de Kamer zult u van u laten horen met uw kritische blik op wat er in Nederland en in Turkije gebeurt. Dat weet ik eigenlijk heel zeker.

Voor de coronatijd reed u met me mee. Niet alleen de heer Bosman deed dat dus. Ik ga steeds meer geheimen verklappen tijdens een afscheid. Die ritjes ga ik missen.

Ik hoop u weer te zien ergens in Amsterdam. Ik wens u in elk geval heel veel succes. Het ga je goed. Dank je wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Martijn van Helvert, CDA. Nieuwe Kamerleden nemen doorgaans zo'n vijf mensen mee bij hun beëdiging — ik heb het dan over de tijd voor corona, hè — maar u vulde de halve publieke tribune met uw gevolg. Als katholieke Limburger houdt u van het grote gebaar en doet u dingen graag op uw eigen manier. Zo heeft u op eigen initiatief een contactgroep opgezet met de Verenigde Staten. Eerst lukte dat niet. Toen heeft u toch iedereen weten te overtuigen en een meerderheid voor elkaar weten te krijgen. Uiteindelijk hebben we een contactgroep Verenigde Staten. Ik heb u een keer laat op de radio daarover gehoord, tijdens de Amerikaanse verkiezingen. Uit het interview bleek dat u het voorzitterschap heel anders invult en veel serieuzer neemt dan ik had gedacht. Gelukkig luisterden Pia Dijkstra, als voorzitter van de commissie Buitenlandse Zaken, en de griffier niet mee. Ik had de indruk dat de secretaris-generaal van de VN, António Guterres ... We hebben de secretaris-generaal van de VN en we hebben Martijn van Helvert.

U beschreef hoe de contactgroep in conflictsituaties bemiddelde en hoe de contactgroep ook zou kunnen ingrijpen en onderhandelen en vredesbesprekingen zou kunnen leiden. Het was een indrukwekkende taakopvatting, maar zo bent u. U zegt gewoon wat u vindt of wat u hoopt dat u zou moeten doen. Ik heb er ongelooflijk van genoten.

U heeft altijd grote plannen en dat siert u ook. U houdt van grote internationale plannen, maar ook van dingen gewoon bij u. Daarom heeft u heel lang spreekuur gehouden op de markt in Sittard. Tijdens de lockdown hield u deze "korte lijn met Martijn" in stand. Zo heet uw spreekuur. Gewapend met twee iPhones in uw zelfgebouwde studio: u deed het toch maar!

Als buitenlandwoordvoerder vroeg u aandacht voor het schenden van mensenrechten onder christenen wereldwijd. En dankzij uw laatste ingediende motie stelt het kabinet een onderzoek in naar steun aan gewapende milities in Syrië.

Ik zag laatst uw auto in de parkeergarage, met daarop een grote foto van uzelf en de oproep om op u te stemmen. U hebt het bijna gehaald, maar kwam toch een paar stemmen tekort. Ik denk dat dat ook betekent dat er een nieuwe plek voor uw Mariabeeld moet worden gevonden. In de afgelopen periode heb ik me samen met de heer Martijn van Helvert en onze mensen vanuit de ambtelijke organisatie druk gemaakt om een goede plek te vinden. We hebben ons daar intensief mee beziggehouden. Het is geen gemakkelijke opgave, want het beeld is gigantisch. We gaan het erover hebben om het een mooie plek te geven, hier of elders. Dat beloof ik u.

Ik wens u een mooie carrière en heel veel succes met de volgende stappen, misschien terug naar de politiek beneden de rivieren. Het ga je goed. Ik ga je ontzettend missen. Heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

John Kerstens, PvdA. De meeste kinderen vragen voor sinterklaas een nieuwe aankleedpop of een elektrische auto. Uw 8-jarige zoon vroeg een 10 kilo grote zak met vogelvoer

voor de eenden, om de winter door te komen. Ik denk dat de appel niet ver van de boom valt. Opkomen voor de zwakkeren in de samenleving en verschil maken in het leven van gewone mensen is een rode draad in uw politieke leven.

Eerst richtte je je pijlen op een betere positie voor flexwerkers uit het Oostblok. In de laatste kabinetsperiode kwam u op voor Defensiepersoneel met PTSS en voor ouders van ernstig zieke kinderen. U diende samen met collega Laan-Geselschap een motie in die de regering opriep in gesprek te gaan met een delegatie van ouders die thuis een ernstig ziek kind verzorgen. Het bleef niet bij een gesprek. Er werd ook een meldpunt voor intensieve kindzorg opgericht, speciaal voor dit soort ouders. Het is een sterk voorbeeld van uw directe verbinding met de samenleving.

Die menselijke maat stelde u ook centraal in uw rol als lid van de tijdelijke commissie Uitvoeringsorganisaties. "Publieke sector, niet verdienen maar dienen," is een uitspraak van u die uit het hart kwam. Of het nu om het omzeilen van de Wet topinkomens ging of om de zogenaamde zorgcowboys, die winst maken over de rug van kwetsbare mensen, u zat er de afgelopen tijd bovenop.

Als lid van een coalitiepartij verstond u de kunst van het balanceren. De laatste jaren kon u voluit oppositie bedrijven. Ik ben benieuwd in welke periode in onze Kamer u zich het meest thuis hebt gevoeld. U kiest nu voor uw gezondheid en uw gezin, maar dat we uw sociale bewogenheid nog gaan terugzien in een andere positie, weet ik wel zeker.

Ik wens u heel veel geluk en gezondheid. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Henk Krol. U was spindoctor in de schaduw van de liberale macht tot u werd uitgedaagd om zelf in de politieke schijnwerpers te gaan staan. 50PLUS kwam in 2012 met twee zetels de Kamer in. U was een belangrijke stemmentrekker. Van uw rijke ervaring met de media profiteerde u als volksvertegenwoordiger. Zo kreeg u, na lang aanhouden, uw ouderenwerkloosheidsambassadeur bij Sociale Zaken, in de persoon van oud-Feyenoorder John de Wolf. Deze zei in een interview: "Ik ben geen puttendouwer. Ik ben een positivo." Dat geldt ook voor u. Ondanks veel strubbelingen en conflicten in de politiek bleef u overeind en optimistisch. Waar mogelijk deed u mee aan de debatten. U stond na elke time-out ogenschijnlijk vrolijk weer op en ging aan de slag.

De kiezer had meer moeite om u bij te benen. Toen u tijdens deze campagne op de markt liep, riepen de mensen: "Hé, Henk Krol, jij knokt voor ons pensioen; wij gaan op 50PLUS stemmen." Ze dachten dat u nog steeds bij 50PLUS zat.

In de Kamer hebt u het belang van ouderen blijvend op de kaart gezet. U vertrekt nu uit de Kamer — zie het als een permanent reces — maar dit is een verdienste waar u trots op kunt zijn.

Ooit agendeerde u ook de openstelling van het burgerlijk huwelijk voor paren van gelijk geslacht. Nu, twintig jaar na deze openstelling, stapt u zelf in het huwelijksbootje. Alvast

van harte gefeliciteerd en een heel mooie toekomst gewenst. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Bram van Ojik, GroenLinks. Internationale solidariteit en een beter milieubewustzijn: het zijn waarden vervat in ouderwetse taal. Het ene kreeg u van huis uit mee, het andere in uw vormende jaren, toen het rapport van de Club van Rome u de ogen opende. U heeft laten zien hoe je die waarden in deze tijd trouw kunt blijven, ook als je verantwoordelijkheid neemt, en hoe je ze over kunt dragen op een nieuwe generatie.

U kwam in de Kamer als een van de architecten van Groen Links. En eigenlijk bent u altijd de hoeder van die partij gebleven. Maar door u alleen als een van de oprichters te betitelen, zouden we u tekortdoen. U zat in '93 en daarna tussen 2012 en vandaag — met tussenpauzes — in de Kamer. Een soort Heintje Davids. En wat u aanvankelijk misschien in de weg zat — u bent van nature niet uitgesproken dominant — wist u later juist in uw voordeel te beslechten. U bent ervaren en wijs. Aimabel. Een diplomaat in de Kamer, met uw principes als constante ondertoon. Uiteindelijk bepalen zij uw geluid. Uw debatstijl sluit daarop aan. U begint als een kabbelende rivier, neemt rustig een heel lange aanloop, vat samen wat de minister of het Kamerlid heeft gezegd, voorziet dat van een mening en dan van een vraag. Toegegeven: als de kabbelende rivier in een snoeiharde waterstraal verandert, legt u vaak pijnlijk bloot wat er mis is en hoe het anders kan. "Het water kan de stenen breken", dichtte de Latijns-Amerikaanse vrijheidsstrijdster Michelle Najlis ooit.

U maakte de Kamer mee in de Lubberiaanse jaren van nonsens en daarna in deze hectische tijd. Dat gaf u de mogelijkheid om het functioneren te beschouwen vanuit historisch perspectief, terwijl u er middenin zat. Door u weten we dat vroeger hier echt niet alles beter was. "De oppositie staat nu veel sterker ten opzichte van de macht", zegt u. De versplintering van het kiesstelsel is voor u in die zin een pre. Natuurlijk zijn er nu ook nadelen: vroeger nam je na het avondjournaal voldaan een jonge borrel omdat het nieuws dan gewoon ophield. Nu moet je als Kamerlid 24/7 "aan" staan.

In uw afscheidsspeech zei u: "Wat er nog het meest veranderde, is het tempo waarin we politiek bedrijven. Ik heb grote bewondering gekregen voor collega's die nog geen vijf minuten na het verschijnen van de nieuwste CPB-cijfers bij de patatbalie of op Twitter de meest doorwrochte analyses ten beste geven. Zelf was ik daar iets minder bedreven in. Toen ik onmiddellijk na het verschijnen van een zestien pagina's tellende artikel 100-brief over actie tegen IS door journalisten werd gevraagd of GroenLinks de actie zou gaan steunen, antwoordde ik naar eer en geweten dat ik nog maar net op pagina 2 van de brief was aangeland en dat ze de volgende dag nog maar eens moesten bellen. Het duurde maar heel even voordat het bericht verscheen dat GroenLinks weer verdeeld was over een vredesoperatie."

(Hilariteit)

De voorzitter:

In Trouw werd u gevraagd beginnende politici drie tips mee te geven. Ik hoop dat ze meeluisteren. Ik citeer er een: "Dossierkennis is belangrijk, maar staar je er niet blind op. Durf als Kamerlid na te denken waar het in grote lijnen heen moet met Nederland en de wereld." En volgens de historicus Tony Judt, die u inspireert, geldt die opdracht voor iedereen. Hij zegt: "Als burgers in een vrije samenleving hebben we de plicht kritisch naar onze wereld te kijken. En als we denken door te hebben wat er mis is, moeten we handelen."

Ik dank u heel hartelijk voor alles wat u voor de Nederlandse politiek betekend heeft. Heel, heel veel succes, en het ga u goed! Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Celçuk Öztürk van DENK. U bent van ver gekomen. Uw vader werkte in de fabriek. U schopte het van onderhoudsmonteur tot consultant. Ondertussen kwam de politiek op uw pad: u ging via de lokale, zuidelijke politiek de Tweede Kamer in namens de PvdA, en na een clash met de partij kwam u als partijleider van DENK opnieuw de Kamer in.

Tegen Jan Hoedeman, die de mooie gewoonte heeft om met Kamerleden te gaan vissen, vertelde u wat u als 18-jarige dreef om de politiek in te gaan. Ik citeer: "Wij hadden thuis geen krant. Andere leerlingen hadden hem al gelezen. Ik las hem op school in de bibliotheek. Leerlingen zeiden: 'de moslims doen dit' en 'de Turken doen dat'. Na het lezen van de krant ging ik met ze in debat.

Eén keer zat ik weer te lezen en werd ik zo kwaad dat ik de krant begon te slaan. De mevrouw die daar werkte vroeg me: wat ben je aan het doen? Ik zei: dat zie je toch? Ik sla de krant, omdat ik me steeds moet verdedigen. Toen zei ze me dat ik bij de beslissers en bestuurders moest zijn." Die raad heeft u opgevolgd.

U maakte zich in de Kamer hard voor de positie van de kleine ondernemer. En de Wet normering topinkomens werd op uw initiatief uitgebreid naar de publieke sector. Maar uw politieke profiel werd ook bepaald door het maken van filmpjes van uw politieke collega's vanwege hun etnische achtergrond. Zonder context werden ze op sociale media geplaatst. Dat heeft veel impact op hen gehad, en ook op mij trouwens. Deze stijl van politiek bedrijven werd niet altijd op prijs gesteld, ook niet door mij.

Uw aanwezigheid was ook hoorbaar, doordat u, van achter uit de zaal, commentaar gaf op het debat in de plenaire zaal. De laatste tijd bent u veel rustiger geworden. Ik weet niet wat er is gebeurd, maar u zoekt steeds meer contact en verbinding. Maar met Gerard Reve kunnen we in elk geval zeggen: uw Kamerlidmaatschap is niet onopgemerkt gebleven.

U neemt vandaag afscheid van de Kamer. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Madeleine van Toorenborg, CDA. Als u aan de interruptie-microfoon staat, is er altijd één ding zeker: u laat pas los als u tevreden bent. En u spreekt daarbij altijd klare taal: iets is "kicken", "absolute kletsboek" of "linke soep". U debatteerde over cybercrime en het kraakverbod, en natuurlijk over uw grote wens, de invoering van het adolescentenstrafrecht.

In november 2011 kwam u bij de regeling van werkzaamheden met een onverwacht verzoek. De aanleiding was de verdwijning van Amerigo — dat domineerde het Sinterklaas-journaal al dagen, en uw dochter was heel boos. "Voorzitter", zei u, "we zijn al een paar dagen heel bezorgd. We hebben begrepen dat het paard van Sinterklaas nog altijd zoek is. Heel veel kinderen maken zich op dit moment heel veel zorgen of het allemaal wel goed komt. Wij willen daarom graag een brief van de minister van Veiligheid en Justitie."

U kreeg per omgaande een reactie:

"De kwestie is het paard van Sinterklaas, dat nog niet terugkeerde helaas. Ik heb hoogstpersoonlijk bij de politie aangekaart, alle agenten uit te laten kijken naar dit paard."

Uw dochter was trots op u.

Ook als voorzitter van de parlementaire enquêtecommissie Fyra was u in uw element, ook al had u eigenlijk niets met infrastructuur. Maar juist die afstand zorgde ervoor dat u de menselijke kant van het dossier naar voren kon halen. U was niet uit op een tribunaal. Maar, zei u, als het nodig is, trekken we iemand over tafel. Die houding, eerlijk en uitgesproken, zorgde ervoor dat u geen grijze muis werd in het parlement. Dat wilde u absoluut voorkomen en dat is zeker gelukt, natuurlijk ook door de tijgerprintjes die u graag draagt.

Buiten de Kamer bent u net zo recht door zee, zoals toen u een inbreker achterna zat in het park, of zoals toen u op de autoradio hoorde dat bij een voetbalwedstrijd oerwoudgeluiden werden gemaakt en de wedstrijd gewoon doorging. U aarzelde niet en ging meteen verhaal halen bij de desbetreffende club. Deze eigenschappen worden bij vrouwen niet altijd gewaardeerd. U weet wat ik bedoel. Onlangs werd u in een artikel — ik citeer niet letterlijk — een haaibaai of iets dergelijks genoemd. Op diezelfde dag moest u in de Kamer zijn, maar u was te laat. U appte een collega: sorry, ik kan geen parkeerplek voor m'n heksenbezem vinden.

Maar er waren ook momenten dat zelfs u van uw stuk gebracht was, zoals toen u bij een werkbezoek aan Brussel uw hotel binnenliep. Het was geboekt door uw staf op basis van goede recensies op Booking.com. U schrok zich, om een term van uzelf te gebruiken, een rolberoerte, want de foyer was bekleed met heel veel rode velours. Een beetje ontdaan vroeg u zich af of u in een bordeel was beland. En inderdaad, dat was het pand vroeger wel geweest. Ook dat maak je mee als Kamerlid.

Als Kamerlid heeft u ook een belangrijke rol gespeeld bij de versoepeling van het kinderpardon in 2019 door het zogenaamde meewerkcriterium te veranderen.

U maakt nu plaats voor een nieuwe generatie, voor nieuw talent, heeft u gezegd. Of, in uw woorden: ik heb in mijn veertien jaar gezien dat mensen die een goed Kamerlid zouden zijn geweest niet aan de beurt kwamen. Nu opent u mogelijkheden voor hen en wellicht ooit zelfs voor uw eigen dochter. Dank voor alles en het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Daarmee ben ik aan het einde gekomen van al mijn persoonlijke toespraken voor deze groep. Voor drie van u heb ik het mooiste tot het laatst bewaard, want het heeft Zijne Majesteit de Koning behaagd om enkele vertrekkende leden te benoemen tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. In alfabetische volgorde gaat het om de heer Van Helvert van het CDA, de heer Öztürk van DENK en mevrouw Van Toorenborg van het CDA. Ik kan de versierselen helaas niet zelf opspelden, maar de bodes brengen de versierselen naar u toe. Vanaf deze plaats wil ik jullie allemaal namens ons allemaal van harte feliciteren met uw koninklijke onderscheiding. Heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

(De bij de onderscheiding behorende versierselen worden door de bodes uitgereikt.)

De voorzitter:

Traditiegetrouw geef ik nu het woord aan het langstzittende Kamerlid dat vertrekt en dat is mevrouw Van Toorenborg. Het woord is aan mevrouw Van Toorenborg.

Mevrouw Van Toorenborg (CDA):

Dank u wel, voorzitter. Het voelt een beetje respectloos om niet meteen de versierselen te dragen, dus ik hou ze even in m'n hand bij me. Ik feliciteer graag de andere leden met deze onderscheiding.

Voorzitter. "We worden geacht tegen de motie op stuk nr. 17 gestemd te hebben." Even leek het erop dat in deze plenaire zaal dat m'n laatste woorden zouden zijn, op 25 februari. U heeft me gered. Ik mag nog één keer de Kamer toespreken. Ik denk dat ik namens alle vertrekkers spreek door te zeggen dat het eigenlijk wel heel gek is om te midden van een crisis de Kamer te verlaten. Het voelt een beetje alsof we de rest in de steek laten. Ongewild voor sommigen, maar het is wel zo. Zo voelt het een beetje. Natuurlijk gaat het zonder ons gewoon prima door. We zijn allemaal slechts passanten; collega Van Raak gaf het al aan. Maar toch, het zijn wel heel barre tijden.

Sta mij toe om in mijn afscheidswoord ook iets mee te geven, want we maken er in dit huis soms zelf heel barre tijden van. Vroeger — ik kijk even naar de voorzitter — werd de Tweede Kamer zo twee, drie maanden voor de verkiezingen heel onrustig. De verschillen werden uitvergroot en het leek wel alsof we nooit meer samen door één deur konden. Maar zodra de verkiezingen achter de rug waren, keerde de rust in huis terug. De hyperigheid verdween als sneeuw voor de zon en in alle kalmte werden coalities gesmeed. Daarin had de koning een heel mooie rol: meer gewaardeerd en niet alleen maar ceremonieel.

Voorzitter, die tijd is voorbij. Na de vorige landelijke verkiezingen viel het mij al op dat het helemaal niet rustig werd. De spanning bleef, piekte bij de gemeenteraadsverkiezingen, piekte bij de Europese Parlementsverkiezingen en ebde helemaal niet weg. Ik maak mij zorgen over deze continue hoogspanning. Ruim 17 miljoen mensen worden hier door 150 Kamerleden vertegenwoordigd. Jullie zullen het uiteindelijk wel met elkaar moeten doen. Ik gun het de achterblijvers, maar zeker de nieuwelingen, om zo echt even op adem te komen en om in alle rust de diepte van de dossiers te kunnen zoeken. Sta het jezelf toe. Sta het de nieuwkomers toe.

In de traditie van de vertrekkers moet ik natuurlijk even een woord wijden aan die motiegekkigheid. Natuurlijk heb ik ook mijn fair share op mijn naam staan, maar toch wil ik de Kamer een spiegel voorhouden. Het is tegenwoordig heel normaal dat een Kamerlid in zijn eerste termijn een motie aankondigt. Dat is toch heel raar? Daarmee zeg je eigenlijk: "Mevrouw de voorzitter. Ik stel eigenlijk helemaal niets voor. Ik heb nul gezag; dat weet ik zelf ook wel. Ik heb eigenlijk ook geen enkel goed argument waarmee ik de minister kan overtuigen. Ik ga dus maar even dreigen, want dan hoop ik dat ik met mijn collega's de bewindspersoon wel tot inkeer kan dwingen". Hier heb ik me altijd tegen verzet; ook omdat het volgens mij het gezag van de Kamer ondermijnt. Stop hiermee! Echt, niet meer doen! Leer de nieuwelingen dat ook meteen af. Schakel desnoods Wim van de Camp in. Zijn klasjes waren fameus en ik gun eigenlijk iedereen zo'n start.

Maar ik rond af, want er is hoop. Ze zeggen altijd dat je op het hoogtepunt moet stoppen. Nou, vertrekkers, dat is ons lekker gelukt! Gisteren kopte de krant dat het vertrouwen in de politiek in de afgelopen periode enorm is gestegen. De statistici konden dat niet geloven en zegden toe diepte-interviews te gaan doen, op zoek naar het antwoord op de vraag hoe het toch in vredesnaam mogelijk is dat de bevolking vertrouwen in de politiek heeft. Maar als ik jullie was, zou ik er gewoon even van genieten. Realiseer je dat het tegengesteld vaak heel breed wordt uitgemeten en alles overschreeuwt. Instemming niet. Het zij zo. Heb vertrouwen in jezelf, of je nu blijft of gaat. Kijk terug of vooruit, maar altijd met hele warme gevoelens voor alle medewerkers in dit huis, die uiteindelijk ons werk altijd mogelijk maakten. Dank daarvoor en ik wens u allen heel veel succes.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Van Toorenborg, voor uw mooie woorden, maar ook voor uw inhoudelijke beschouwing. Ik kan me voorstellen dat het voor u en voor alle collega's die ik heb toegesproken best een emotioneel moment is om hier voor het laatst te zijn. Ik wens jullie allemaal heel veel succes. Het ga jullie allemaal goed. Het is moeilijk, maar heel veel geluk en succes gewenst. Dank jullie wel.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De voorzitter:

U bent alvast gaan zitten. Ik ga u namelijk allemaal persoonlijk toespreken. U heeft dat een beetje kunnen zien bij vorige collega's. Het is best een moeilijk en ook een bijzonder

moment. Ik merk dat dat ook voor mij geldt. Dat komt doordat er heel veel collega's vertrekken. Ik ga u toespreken op basis van anciënniteit.

Ik begin bij Henk de Vree van de PVV. Als u in de Kamer zou komen, zou u met uw vrouw in polonaise door het huis gaan. Dat zei u na de vorige verkiezingen tegen een journalist. Het mocht toen niet zo zijn, al kon een gebakje er wel vanaf. De laatste drie maanden is het er toch van gekomen. Maar daarmee doen we u tekort, want u heeft een lange staat van dienst in de politiek. U sloot zich aan bij de LPF, en werd later actief in de gemeenteraad en Provinciale Staten. Ik ben ervan overtuigd dat dit voor u weliswaar een afscheid is van de Kamer, maar niet van de Nederlandse politiek. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

De bloemen komen eraan.

Marijke van Beukering-Huijbregts van D66. Twee keer verving u een collega-Kamerlid. Eerst tijdelijk, vanwege een ziekteverlof, en daarna definitief. Je kunt het een passende carrièrestap noemen, want u bent tenslotte óók de voorzitter van de Nationale Bond EHBO. Klaarstaan om mee te helpen, dat past bij u, ook als het om de jeugdzorg gaat. Daar had u als wethouder al de nodige ervaring mee opgedaan. En u zette zich daar tot op de laatste dag voor in, hier in de Tweede Kamer. Ik sluit niet uit dat we u terugzien, daarom houd ik het heel kort bij u, en ik zeg graag: tot ziens. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Chris Jansen van de PVV. "Mijn ouders waren geen gelukszoekende potverteerders, maar gewone, hardwerkende mensen", vertelde u tijdens uw maidenspeech over embryoselectie. Een herkenbaar PVV-geluid. U haalde ook uw favoriete jeugdserie aan: De Man van Zes Miljoen, half mens, half robot, met een bionisch oog waarmee hij van enorme afstanden kon scherpstellen. Ook u had een vooruitziende blik: al begin februari vorig jaar diende u een motie in waarin u opriep scenario's voor het coronavirus, dat Nederland toen nog niet had bereikt, uit te werken. En u bleef er vragen over stellen. Tijdens het allereerste debat over de coronacrisis, pleitend voor strenge maatregelen, zei u: "Er staan 36 punten op de agenda, maar wij willen alleen spreken over het meest urgente onderwerp: het virus." Ik sluit niet uit dat u weer de lokale politiek in gaat, en ik wens u daarbij veel succes. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Rutger Schonis, D66. Tweeënhalf jaar geleden bracht u wat extra Zeeuwse nuchterheid in de Kamer. U keek toen erg uit naar de rol van medewetgever. Maar uw eerste taak in dit huis was niet het maken van wetten, maar het controleren ervan, naar aanleiding van het vreselijke ongeval met de Stint. Toch paste die rol u misschien wel. Het viel u

namelijk op dat uw collega's vaak praten over "getallen" en "gevallen". U zoekt dan ook naar de mens erachter, en die toon zette u vanaf uw eerste optreden. En dat was zeker rond de Stint ontzettend belangrijk. U vertrekt nu weer, "sans rancune", zoals u zei. Terug naar huis, naar Middelburg. Met u verliezen we een van de aardigste en liefste Kamerleden. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Emiel van Dijk. U ziet er ogenschijnlijk heel rustig uit, maar u gaat er vaak met gestrekt been in. U schuwt de confrontatie absoluut niet. Soms leidt dat tot verhitte debatten. Ik heb een keer een debat gevolgd over het asielbeleid. Ik weet niet of de heer Van Meenen aanwezig is; ja, daar is hij ... De heer Van Meenen is voorzitter van de commissie voor Justitie en Veiligheid. U gebruikte een term waar Joël Voordewind ongelofelijk boos over was. Het liep helemaal uit de hand. De heer Van Meenen deed er alles aan om jullie een beetje rustig te houden of elkaar te laten uitpraten, maar hij kwam er niet tussen. Het ging maar door, totdat jullie waren uitgepraat. De volgende dag kwam ik de heer Van Meenen tegen en vroeg: hoe kon dat nou? Er waren geen microfoons die hij kon uitzetten, heb ik begrepen.

De heer Van Meenen (D66):

Ik kon het knopje niet vinden!

De voorzitter:

O, wel dus; hij kon het knopje niet vinden. Maar het was een zeer verhit debat. Zo heb ik u leren kennen: stevig in debatten en behoorlijk vasthoudend. Bij iedere regeling verscheen u met het verzoek om een debat te houden, terwijl u heel goed wist dat u geen meerderheid had. Dat kon u ook niet schelen. U liet zich daar ook nooit door ontmoedigen en probeerde het elke keer weer. Dan zei u ook wat u ervan vond. U deed eigenlijk uw inbreng een beetje stiekem tijdens de regeling; u gaf dan aan wat u vond van het asielbeleid. Dat kenmerkte uw optreden als Kamerlid. Wie u ziet lopen, denkt: wat een rustig Kamerlid. U maakte zich niet alleen hard voor het asielbeleid, maar ook voor meer blauw op straat. U wilde gewoon dat dit ook geregeld werd. Ook daar heeft u in de Kamer veel aandacht voor gevraagd en moties over ingediend. Tegenover uw harde toon stond een Emiel die prettig was in de omgang en uitermate vriendelijk naar de Kamerstaf. Ik wens u een mooie voortzetting van uw politieke carrière. Bedankt voor alles. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Stieneke van der Graaf van de ChristenUnie. Uw stadsgevoel Sandra Beckerman noemde in een interview uw eigenheid binnen het Haagse als uw sterkste eigenschap. Daar heeft ze gelijk in. U staat stevig in uw schoenen als politicus, met een vaste overtuiging en een schat aan juridische kennis. U laat zich ook bij tegenwind niet gemakkelijk van de sokken blazen. Zo nam u het samen met collega Henk Nijboer op tegen zo ongeveer heel corporate Nederland toen u de nieuwe Faillissementswet onthamde. Dat

was overigens een historisch moment. Een makkelijkere doorstart voor grote bedrijven met schulden is prima, vond u, maar niet ten koste van kleine mkb'ers en onbeschermden schuldeisers. U pakte daarmee uw recht als volksvertegenwoordiger, opererend vanuit de missie om op te komen voor mensen die geen stem hebben.

Natuurlijk horen er bij het Kamerlidmaatschap ook schoonheidsfoutjes, kan ik u zeggen; dat hoeft ik u niet te vertellen. U voelt 'm al aankomen, hè? U zult vast slapeloze nachten hebben gehad over de stemming over de zorgsalarissen. Juist omdat u altijd zo nauwkeurig en precies bent, doet het misschien meer pijn.

Dat is ook wat ik heb gezien toen we samenwerkten in de Stuurgroep 75 jaar vrijheid. U was hier heel erg bij betrokken. U stelde voor aandacht te besteden aan de berging van vliegtuigwrakken uit de Tweede Wereldoorlog en als Kamer met een vertegenwoordiging aanwezig te zijn bij de herbegraving van een piloot, als eerbetoon. Vanwege corona is dit niet gebeurd. Mocht het nog een keer zover komen, dan is dat mede aan u te danken. Elke keer zag ik u bij de herdenking op 4 mei hier. Tijdens de laatste herdenking, in heel klein gezelschap, zag ik u opeens in de coulissen staan. U wilde er graag bij zijn, alhoewel dat niet mocht. Maar u was er. Ik vind het tekenend voor de waarde en betekenis die u toekent aan onze vrijheid en democratie. Het ga u goed. Heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Léonie Sazias. "Van Veronicababe tot Binnenhoftijger." Het zou zo maar de titel van uw politieke memoires kunnen worden. Uw prachtige lage stem en flamboyante verschijning nam u mee uit de televisiewereld. Ik kijk met bewondering terug naar hoe u uw bijdrage hield. U stond daar en iedereen werd gedwongen om naar uw stem te luisteren. U nam ook uw hart voor democratie dicht bij mensen uit de lokale politiek mee.

Net toen u Kamerlid werd, werd u ziek, maar na zes maanden knokken voor uw leven kwam u gezond weer terug. U wist ook nog maatschappelijke winst uit die ervaring te halen. U maakte zich hard voor DNA-onderzoek waarmee kankerpatiënten gescreend konden worden. Zo wordt maatwerk in hun behandeling mogelijk beter.

Maar u zat er natuurlijk in de eerste plaats voor ouderen. Dat heeft u in alle debatten bij VWS, maar ook bij coronadebatten duidelijk laten zien. U was vasthoudend. De laatste tijd dacht ik: goh, dit is de zoveelste keer dat u vraagt wat de minister doet met het vaccineren van ouderen en hun partners. Als er verschil in leeftijd was, werd de een gevaccineerd en de ander niet. U bleef daarop terugkomen, totdat de minister zei: ik ga dat regelen. Toen ging u rustig terug naar uw stoel. Het is jammer dat u weggaat, maar ik hoop dat u politiek in dienst van mensen blijft bedrijven. Heel veel dank. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Matthijs Sienot. Ik hoorde u al lachen voordat we begonnen, dus ik wist waar u zat. "Mister energie", zo noem ik u, niet alleen vanwege uw portefeuille, maar ook vanwege uw onverwoestbaar goede humeur. U bent een optimist: het glas is altijd halfvol. U lacht altijd. Dat was vandaag ook het geval. Zelfs toen u met uw Toyota Prius genadeloos vastliep tijdens een roadtrip naar Barcelona moest u lachen. Tom van der Lee kan daarover meepraten.

U denkt in oplossingen. Zo staat u ook in het klimaatdebat. Mensen motiveren in plaats van problematiseren: dat is uw grondhouding. Overtuigen met oneliners in plaats van gespeelde verontwaardiging. Ik citeer: "Windmolens zijn geen winstmolens". En: "Zonne-energie: eerst ging het langzamer dan gedacht en toen sneller dan je durfde te dromen". U zette zich de afgelopen tijd in voor de vergroening van de waterschappen, wind op zee en een Europees klimaatbeleid. Dat u uw energie op dit dossier op een andere manier gaat voortzetten, weet ik wel zeker. Heel veel succes daarbij. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Roy van Aalst, PVV. Een pitbull werd u ooit genoemd door een fractiegenoot van u. Dat klopt ook wel. Als u beet heeft, laat u niet los. Altijd kraakhelder, recht voor z'n raap en als het moet met een beetje opschudding, zeker als het ging om de belangen van uw Twente, van ondernemers en van de automobilist. Maar ook in de ondervragingscommissie over de kinderopvangtoeslag liet u niet snel los, juist omdat de verhalen van slachtoffers u niet loslieten.

Ik zag u vaak samen met de heer Van Dijk en de heer Mulder. Jullie liepen echt met z'n drieën als puberende jongens, maakten de meest foute en platte grappen. Ik heb me proberen in te houden om niet mee te lachen, maar het is niet altijd gelukt. Ik kan me voorstellen dat Emiel van Dijk en Edgar Mulder u enorm gaan missen. Ik vermoed dat we u weer terug zullen zien als ondernemer in het bedrijf dat u samen met uw vader runt. Daarbij wens ik u alle succes. U ging van de steiger naar de Kamer en nu weer terug. Het ga u goed. Heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Achraf Bouali. Van Kabul via Cuba naar de Kamer: dat klinkt als een jongensboek, maar het is de kortste samenvatting van uw loopbaan. En dat u echt een volwaardig lid van de D66-fractie bent, bleek uit het feit dat u enorm ... Laat ik het zo zeggen: u kwam in de Kamer en zei dat u van D66 was. Ik kende u eerder. Ik dacht toen: hoe komen ze aan een diplomaat die zeven talen spreekt, een Marokkaanse achtergrond heeft en ook nog een beetje bekakt praat? Daar was ik ... Dat is echt D66.

Als oud-diplomaat had u niet veel met de waan van de dag, maar met netwerken des te meer. Het schijnt dat u overal in de wereld mensen kent. Dan helpt het wel als je, zoals u, zeven talen spreekt. Het is dus niet vreemd dat u hier altijd zocht naar de verbinding tussen binnen- en buitenland. Zihni Özdil haalde het vorig jaar aan in zijn column in NRC.

Hij schreef dat uw accent de reden is dat u niet wordt uitgenodigd bij de talkshows. Daarom noemde ik dat net. U belichaamt namelijk echte emancipatie. Daarom houdt u zich bezig met onderwerpen die niet met uw afkomst te maken hebben, maar in het verlengde liggen van de ideologie van uw partij. Daarmee bent u in de woorden van Zihni Özdil de ultieme belichaming van diversiteit.

U vertrekt uit de Kamer, maar ik weet zeker dat u iets gaat doen waar uw hart echt ligt. Dat zal iets te maken hebben met internationale samenwerking. Ik wens u daarbij heel veel geluk en heel veel succes en het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Corrie van Brenk, 50PLUS. Niet iedereen zou het achter u zoeken, maar u bent gek op country, Elvis en de hardrock van Guns N' Roses. Nog onbekender is dat u een liefhebber bent van bokswedstrijden. Zelf bent u ook een vechter. U knokte zich via het onderwijs omhoog tot leidinggevende vrouw in de vakbond. Als plaatsvervangend fractievoorzitter van 50PLUS moet je natuurlijk ook wel van een robbertje stoeien houden. U was ook verbazingwekkend snel weer op de been na een ingrijpende heupoperatie.

Maar u bent vooral strijdbaar als het over de inhoud gaat. U kreeg het ingewikkelde pensioendossier moeiteloos klein en diende een initiatiefwetsvoorstel in voor de indexering ervan. Ook kwam u op voor de ouderen zonder lobbyclub. De kwetsbaren in de verpleeghuizen tijdens de coronacrisis konden op uw steun rekenen. U was van alle markten thuis, want u was ook woordvoerder op het terrein van Infrastructuur en Waterstaat, en Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. U maakte ook deel uit van de tijdelijke commissie Uitvoeringsorganisaties, welke onderzoek deed naar de oorzaken van problemen bij uitvoeringsorganisaties en het verlies van de menselijke maat daarbij.

Ik heb u tijdens de debatten ontzettend in uw rol zien groeien. Met humor en een ontwapenende houding wist u de boel vaak te neutraliseren en kreeg u veel voor elkaar. Ik herinner me natuurlijk het geflirt met Wouter Koolmees. Hij had dan een motie ontraden en u kwam daarop terug en dan nog een keer. Aan het eind zei hij dan: als u het zo zegt, dan is het oordeel Kamer. Nu verlaat u de Kamer. Misschien is het, om in bokstermen te blijven, een time-out. Je weet nooit hoe het loopt. Ik dank u zeer, zeer voor wat u allemaal voor de Kamer heeft gedaan en voor uw kiezers. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Antje Diertens, D66. U noemde uzelf vier jaar geleden "een zijinstromer in de Kamer". Onder uw arm nam u twee bijzondere mensen mee. De eerste was Bob Dylan. Hij geeft u inspiratie om de wereld een beetje beter te maken. De tweede was de filosoof Jan Vorstenbosch, die zei: een rechtvaardige samenleving behandelt niet iedereen volgens vaste wetten en regels, maar met mededogen en compassie voor unieke individuen in hun eigen situatie. Die gedachte

hebt u vertaald in de initiatiefnota waarmee u afzwaait. U pleit daarin voor het bevorderen van een gezonde leefstijl.

Uw inzet hiervoor in de Kamer stopt vandaag, maar ik ben ervan overtuigd dat we u met dit belangrijke pleidooi elders zullen terugzien. Want u blijft graag een leven lang leren, zei u ooit. Dat bleek ook in de debatten over het Caribisch deel van het Koninkrijk, die u voerde als woordvoerder Koninkrijksrelaties. U sprak altijd een paar woorden Papiaments; ik zag op Twitter de lesboeken voorbijkomen. Het laat zien dat u het belangrijk vindt om zich te verdiepen in de ander, om letterlijk dezelfde taal te spreken. Het ga u goed, en heel veel dank voor wat u gedaan heeft. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Jessica van Eijs, D66. U kwam in de Kamer als bouwkundige bèta met verstand van techniek en een hart voor duurzaamheid. Als adviseur sociale woningbouw sprak u in uw maidenspeech direct met gezag. Die dag stond de vergiftigde woongrond van Dupont op de agenda. Mensen moeten kunnen vertrouwen op een veilige thuisbasis. Dat benoemde u als achterliggende waarde. In de Kamer zorgde u ervoor dat mensen inspraak kregen bij veranderingen in hun eigen buurt. Zelf heb ik u ook meegemaakt als woordvoerder op het terrein van de renovatie van het Binnenhof. Uw achtergrond als bouwkundige kwam goed van pas. Bij alle vragen die binnenkwamen en die technisch van aard waren, dacht ik: die komen van Jessica; dat kan niet anders.

Zelf had u het vertrouwen en het lef om Tweede Kamerlid te worden met een progressieve gehoorzaamdoening. Daarmee heeft u de weg geëffend voor andere volksvertegenwoordigers met zo'n beperking. Daarbovenop kwam de doorbraak, die u samen met anderen bereikte, met de wettelijke erkenning van de Nederlandse gebarentaal. Dat is iets om trots op te zijn. Heel veel dank. Heel veel succes. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Maarten Groothuizen, D66. Als voormalig officier van justitie had u een warm hart voor het recht. U bent een jurist in hart en nieren. Net als de heer Van Dam bracht u veel praktijkervaring mee. Voor de Tweede Kamer is dat heel belangrijk: Kamerleden die met eigen ogen hebben gezien hoe onze wetten en regels in de praktijk uitwerken. Met uw ervaringen in Kosovo en Oekraïne wist u dat de rechtsstaat niet vanzelfsprekend is. Tijdens een werkbezoek in Libië vlogen de kogels u in het hotel om de oren. Maar u bleef rustig, heb ik gehoord. Dat zit in uw karakter. Behalve criminaliteit bestrijden, wilde u dat het recht voor iedereen toegankelijker werd. U pleitte voor vonnissen in begrijpelijke taal, voor meer diversiteit in de rechterlijke macht, voor rechtbanken die een afspiegeling vormen van de samenleving.

Volgens uw collega's heeft u vaak de lachers op uw hand. U hebt een hoog niveau van ironische humor en die deelt u op gepaste, maar ook op minder gepaste momenten, schijnt het. Uw vertrek heeft één groot voordeel: in deze

moeilijke tijden van een krappe woningmarkt komt er één kamer vrij. Wie daarin geïnteresseerd is, moet de kamer wel delen met uw fractievoorzitter, de heer Jetten. U gaat terug naar uw oude functie. Dat wilde u ook. Ik wens u daarbij heel veel succes. Ik denk dat we vanuit die kant ook heel veel commentaar zullen krijgen op hoe wij hier bezig zijn. Het ga u goed. Heel veel succes. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Eppo Bruins, ChristenUnie. U bent van huis uit theoretisch natuurkundige. Dat verklaart uw voorliefde voor tabellen. In het weekend stortte u zich vrolijk op de departementale staatjes over Lelystad Airport om er vervolgens gaten in te schieten ten gunste van de omwonenden. Het doorgronden van systemen en die tegen de slijpsteen van de menselijke maat aan houden; dat leek uw belangrijkste missie. Zo keek u naar de Participatiewet, die u flexibeler wilde maken. En zo pleitte u voor versterkte medezeggenschap van docenten en studenten. Maar u sprak zich ook uit over — ja, het komt weer terug — de dividendbelasting. Een meloen doorslikken: die beeldspraak, die alle kranten haalde, kwam van u.

U wist ons trouwens vaker te verrassen. Tijdens een aanvraag met de heer Baudet over het klimaat zei u opeens — ik ga het niet herhalen — iets waar u zelf van schrok, maar wij ook allemaal een beetje. U weet nog wat het was? Ja. Uw inbreng was vaak gestoeld op uw Bijbelkennis, zoals tijdens de Financiële Beschouwingen. U haalde koning Jozef aan toen u zei dat na zeven vette jaren onvermijdelijk zeven magere jaren zouden komen. Afgelopen februari, toen de minister vanwege de crisis diep in de buidel tastte, haalde u Jesaja aan, omdat diens genadejaar zich eens in de zeven maal zeven jaren zou voordoen. In ditzelfde jaar belandde u zelf op nummer zeven van de kieslijst. Of dat nou toeval is, weten we niet, maar dat het nieuwe wegen zal openen om uw krachten voor onze samenleving in te zetten, weet ik wel zeker. Heel veel succes daarbij. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Carla Dik-Faber, ChristenUnie. Een van de eerste werkbezoeken die u als Kamerlid aflegde, was in Apeldoorn, bij de dagbesteding voor mensen met niet-aangeboren hersenletsel. Ze waren aardappels aan het schillen voor hun middageten, maar velen van hen zaten huilend aan tafel, bang dat hun dagbesteding zou verdwijnen. Voor die mensen doet u het. U speelde een belangrijke rol in de hervorming van de langdurige zorg. Dat deed u door telkens voor ogen te houden dat wat wij hier beslissen, veel voor mensen betekent. Dat is ook de reden dat u de lat voor zichzelf altijd hoog legt: altijd op zoek naar een tien.

In uw tijd als Kamerlid heeft u uw eigen stijl ontwikkeld, bijvoorbeeld in uw bijdragen aan het debat. Maar wat altijd is gebleven, is dat u liever op werkbezoek ging dan naar een talkshow. Toch wisten de camera's u en uw kleding op Prinsjesdag altijd goed te vinden. Ieder jaar maakte u een helder statement, het ene jaar met hergebruikte visnetten, dan weer met gerecyclede colaflessen of marine-uniformen. Het doet me altijd denken aan een interview met u in het

Nederlands Dagblad, al een poos geleden, in 2014, waarin u zei dat u als puber met knalrood haar, netpanty's en korte rokjes rondliep. Daar kunnen we ons niks bij voorstellen, maar dat heeft u echt gezegd.

U bent een van de Kamerleden die het Kamerlidmaatschap altijd als een voorrecht én als een opdracht heeft gezien. U zei eens: als je niet oplet, maakt Den Haag geen mooier mens van je. Toch heeft u flink uw best gedaan om het tegendeel te bewijzen. Daar hoorde ook uw grote liefde bij: de kunst. Ik heb iets overgeslagen: om het tegendeel te bewijzen, heeft u de kwetsbaarheid van mens, natuur en klimaat altijd centraal gesteld in uw bijdragen. Daar hoorde ook uw grote liefde bij: de kunst. Nu u de Kamer verlaat, wens ik u meer tijd toe voor uw geliefden — daar heeft u ook een paar keer over gesproken — en voor uw geliefde cello, al weet ik dat u daarna ook weer rustig zwerfafval gaat opruimen in de wijk. Heel veel succes en heel veel sterkte. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Gerrit-Jan van Otterloo, 50PLUS. U neemt voor de tweede keer afscheid van ons. De eerste keer was al in 1994, toen de Voorzitter nog iets korter van stof was voor afzwaaiende Kamerleden. Om precies te zijn kreeg u vier afscheidsworoden: gelukkigewenst met je initiatiefwetsontwerp. Dat was wel erg magertjes, al was het maar omdat uw initiatiefwet destijds werd aangenomen op de dag dat u te horen kreeg dat u niet genoeg voorkeurstemmen had gekregen. Uw eigen commentaar daarop was overigens ook heel bondig. U zei: operatie geslaagd, patiënt overleden. Toch kreeg deze patiënt een tweede leven. Bijna twee jaar geleden keerde u terug in de Kamer: 32 jaar na uw eerste maidenspeech van 26 februari 1987. U noemde uzelf een opgelapte maagd, waarna zelfs de heer Bosma, als dienstdoend voorzitter, moest blozen.

Nu is de cirkel voor u opnieuw rond. Want u neemt weer afscheid met een aangenomen initiatiefwet, deze keer over de gevolgen van de brexit. Het is denk ik echt de laatste keer dat u afscheid neemt. Je weet maar nooit. Maar ik wens u heel veel succes. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Pia Dijkstra, D66. U maakte elf jaar geleden een grote sprong van de journalistiek naar de politiek. In die elf jaar ging u heel rustig en bedachtzaam aan het werk. U omarmde grote thema's die gepaard gaan met veel emotie. En dus werkte u gedoseerd en zorgvuldig, met lange adem: niet altijd in de schijnwerpers en zeker niet altijd met een pittige quote. Het is een vorm van politiek die steeds meer op de achtergrond raakt.

U gaf vorig jaar toe dat het na tien jaar nog steeds onwennig voelt om uzelf politicus te noemen. Maar met die houding kun je in de Kamer wel hele grote resultaten boeken. Dat deed u, ook al had u soms uw twijfels. Zo kon u zich oprecht afvragen hoe je je argumenten goed voor het voetlicht brengt. Maar uw vasthoudendheid compenseerde de twijfel, want op 13 september 2016 stemde de Kamer, héél nipt, in

met de donorwet. De emoties die toen op uw gezicht te lezen waren, spreken nog boekdelen. Want de stemming was echt een dubbeltje op z'n kant. Dat liet ook zien hoe gevoelig de kwestie lag, maar die gevoeligheden gaat u nooit uit de weg, met open vizier en met respect voor mensen die anders denken.

Vorig jaar diende u uw wetsvoorstel Waardig levenseinde in, al wist u dat dat ook gevoelig lag. Zo bent u de afgelopen jaren uitgegroeid tot het boegbeeld van de medisch-ethische agenda en werd uw naam steeds vaker gekoppeld aan de naam van oud-minister Els Borst. In 2019 hield u een toespraak voor het Els Borst Netwerk. U zei: iedere D66'er zou een beetje Els moeten zijn. U heeft zich hier in Den Haag in ieder geval ontfermd over de onderwerpen waar Els erg mee bezig was.

De behandeling van het wetsvoorstel Waardig levenseinde zult u niet meer als Kamerlid meemaken, maar daar maakt u zich geen zorgen over. "Het hangt niet van mij af", zei u daarover. Dat is ook voor u een geruststellende gedachte.

Zelf heb ik warme herinneringen aan onze samenwerking toen ik woordvoerder was op medisch-ethische vraagstukken. Ik denk daar met plezier aan terug. Heel veel dank voor het werk dat u hier geleverd heeft. Ik wens u veel plezier en succes. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Terwijl ik mijn woorden tegen Pia Dijkstra sprak, verscheen er opeens een stukje over Verhoeven. Waar zit hij? Ja, daar zit je. Even kijken. Ik moet mijn administratie een beetje op orde hebben, anders ga ik rare dingen tegen u zeggen. Die wilt u ook horen? Nee. Even kijken.

Kees Verhoeven, D66. Een buiging maakte de heer Bosma voor u, in het laatste debat dat hij met u voerde. Om daar direct aan toe te voegen: "Ik heb hem vaak gesloopt; er ligt nog wat bloed daar bij de interruptiemicrofoon." In uw eigen termijn, want u verdedigde een wetsvoorstel, pakte u hem weer terug door de heer Bosma te vergelijken met een schaatswedstrijd. U zei: "Als ik met de heer Bosma aan de streep kom, weet ik dat ik eigenlijk niets hoeft te doen, omdat de heer Bosma vlak voor de finish, in de laatste bocht, gewoon uit de bocht vliegt."

We hadden het net over de bokskwaliteiten van mevrouw Van Brenk, maar u kunt er ook wat van. U kunt klappen uitdelen, maar bent ook als geen ander in staat om te incasseren. En dat is een belangrijke kwaliteit in de politiek. We zagen het niet alleen in de debatten die u voerde, maar ook in alle interviews met Tom Staal. U ging die gesprekken nooit uit de weg en wist altijd gevat, ad rem en met humor antwoord te geven.

U heeft zich, samen met onder meer de heren Middendorp en Wörsdörfer, in de Kamer ontwikkeld als IT-specialist, al is daar nog wel iets over op te merken. Ik kom daar straks nog op terug. Ik noem bijvoorbeeld de tijdelijke commissie Digitale toekomst. Zoals iedereen in coronatijd, deed u veel van het werk voor deze commissie vanuit huis. Wat de commissieleden van die Pexip-sessies het meest is bijgebleven, was de grote stapel wasgoed bij u op de achter-

grond. Gelukkig was de stapel op een gegeven moment verdwenen. Ik hoop dat u dat keurig zelf heeft gestreken. Dat staat nu in de Handelingen.

U bent altijd alert en kritisch op de informatiebeveiliging van de Tweede Kamer, maar u heeft zich vooral onsterfelijk gemaakt langs de lijn van de inhoud. U diende de afgelopen jaren vijf wetsvoorstellen in waarvan er drie zijn aangenomen en er twee nog in behandeling zijn. U nam deel aan twee onderzoekscommissies en u was voorloper bij twee referenda. In beide gevallen was u vóór, een keer met het hart en de andere keer met het verstand. Alleen met het sleepwetreferendum haalde u Lubach.

Belangrijker misschien dan de mijlpalen is de verlegde steen in de rivier. Dat zie je minder op tv, maar mensen in het land merken het verschil. Huurders met een kleine beurs bijvoorbeeld. U was een drijvende kracht achter de aanpak van scheefwonen. En als we bij het googelen op een coo-kiemuur stuiten, hebben we een keuze of we onze gegevens aan adverteerders willen prijsgeven.

Toen u voor het eerst de IT-Kamerlid-prijs kreeg, had u een amendement ingediend om het gebruik van kwetsbaarheden in software te verbieden. Het juryrapport luidde toen: "Hij voert een eenzame strijd om andere Kamerleden enigszins te laten begrijpen waar ze in dit geval over stemmen."

U twitterde begin van dit jaar: "Als Tweede Kamerlid heb je je smartphone nodig voor overleg met collega's of het zoeken van informatie, maar we worden er ook meer en meer door afgeleid tijdens het debat." Het is tijd dat het bestuur van de Tweede Kamer dit agendeert.

Gelukkig bewijst u dat u zich ook niet altijd aan uw eigen oproepen houdt. U bent vereeuwigd op een grote groepsfoto van de vorige Tweede Kamer, die hier op de gang, buiten de plenaire zaal hangt. U moet daar straks maar even naar kijken. Ik nodig iedereen uit om eens goed te kijken waar de heer Verhoeven staat. U ziet 149 Kamerleden in de camera kijken, maar de heer Verhoeven staat achterin met zijn smartphone.

Meneer Verhoeven, we gaan uw daadkracht, samenwerking en humor ontzettend missen. Heel veel succes. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Joël Voordewind, ChristenUnie. Hondsmoe zijn uw collega's soms van u geworden. Nee hè? Nee. En, eerlijk is eerlijk, u vast ook van hen, want u durfde voor uw idealen veel op het spel te zetten. U werd geen Kamerlid om hier vrienden te maken. U wilde recht doen aan mensen in nood en zag weinig onderscheid tussen het werk van activist en het ambt van Kamerlid. U ging dus geen crisis of conflict uit de weg. U bezoekt regelmatig het Midden-Oosten om de situatie met eigen ogen te zien en om met hulpverleners en gewone mensen te praten. Of het nu om Irak, Syrië, Israël of de Palestijnse gebieden ging, u ging ernaartoe. Met gevaar voor eigen leven wilde u mensen persoonlijk spreken.

Ik kan me herinneren — dit verhaal heeft u mij trouwens zelf verteld — dat u als u op markten liep in Afrika of elders vaak aan Hans Spekman moest denken. U zag ergens een mooie trui of een overhemd. U werkte nauw samen met hem en dacht: dat lijkt me iets voor hem. U heeft met hem intensief samengewerkt op het dossier van het kinderpardon.

Ook in eigen land gaat u erop af, als iets uw gevoel voor rechtvaardigheid raakt. U komt dan in opstand. Zo bracht u ooit de nacht door met uw toenmalige collega's Sharon Gesthuizen en Linda Voortman. Voor de duidelijkheid, daar zijn geen rare dingen gebeurd. Het was allemaal bedoeld om aandacht te vragen voor mensen die in onze maatschappij tussen wal en schip waren beland. Toch zocht u af en toe wel degelijk de randjes op. Het scheelde niet veel, of u gaf vier jaar geleden uw zetel op. Dat het kinderpardon geen plek kreeg in het regeerakkoord vond u moeilijk. Uiteindelijk besloot u om toch in het parlement te werken en vandaar uit te werken aan uw idealen. Elke kans die u zag, greep u, want uw principes verdwenen niet en uw reputatie als doordouwer dus ook niet. U ging alleen voor het resultaat. Zo is de alcoholleeftijd op uw initiatief verhoogd, maakte dit kabinet werk van suïcidepreventie en knokte u door voor het kinderpardon, ook toen het politiek moeilijk was.

Zelfs in uw laatste Kamerweek diende u nog twee initiatiefvoorstellen in, maar nu zult u toch echt het stokje aan iemand anders moeten overdragen. Dat doet u met een gerust hart, want — zegt u — "de partij stort niet in als ik wegga; het kerkhof ligt vol met onvervangbare mensen." Toch maken uw fractie en uw medewerkers zich een beetje zorgen over u. Ja, want wie helpt u vanaf morgen met het maken van printjes? Ik wens u daarbij toch een klein beetje digitale nazorg toe, maar vooral ook veel geluk en gezondheid. Het ga u goed!

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Daarmee zijn wij aan het einde gekomen van al mijn persoonlijke toespraken richting vertrekkende collega's.

U voelt het misschien al een beetje aankomen, want u heeft het ook bij de vorige groep kunnen zien: ik eindig met de koninklijke onderscheidingen. Het heeft Zijne Majesteit de Koning behaagd om enkele vertrekkende leden te benoemen tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. In alfabetische volgorde gaat het om: mevrouw Pia Dijkstra (D66), mevrouw Dik-Faber (ChristenUnie), mevrouw Van der Graaf (ChristenUnie), de heer Verhoeven (D66), de heer Voordewind (ChristenUnie) en mevrouw Sazias (50PLUS). Ik kan helaas de versierselen niet zelf opspelden, maar de bodes zullen de versierselen naar u toe brengen. Vanaf deze plaats wil ik u namens alle collega's van harte feliciteren met deze mooie koninklijke onderscheiding.

(Geroffel op de bankjes)

(De bij de onderscheiding behorende versierselen worden door de bodes uitgereikt.)

De voorzitter:

En traditiegetrouw geef ik het langstzittende vertrekkende Kamerlid het woord om ons allemaal toe te spreken. U dacht: er zijn geen spreektijden, dus ik ga helemaal los. De heer Voordewind. Nee, geen interrupties, meneer Bosma.

De heer Voordewind (ChristenUnie):

U gaat er spijt van krijgen dat u dat niet beperkt heeft.

De voorzitter:

Dat geeft helemaal niet. Gaat uw gang.

De heer Voordewind (ChristenUnie):

Voorzitter. Ik feliciteer als eerste de collega-Kamerleden met hun koninklijke onderscheiding. Ik dank u dat ik hier het woord mag voeren namens de groep vertrekkende Kamerleden.

Allereerst wil ik u bedanken, Voorzitter. U heeft in ongeveer drieënhalf uur — ik heb het net nog even nagerekend — ons allemaal een persoonlijk dankwoordje gegeven. Dat heeft u heel knap gedaan. Ik dank u van harte daarvoor.

(Geroffel op de bankjes)

De heer Voordewind (ChristenUnie):

Voorzitter, ik dank u ook voor uw goede en geduldige voorzitten van de Kamer sinds januari 2016. Dit ondanks het feit dat Kamerleden steeds inventiever worden om te kijken of ze spreektijd kunnen verlengen — we hadden het daar net al over — maar ook ondanks de toegenomen felheid van de debatten. U blijft altijd rustig en u probeert het functioneren van de Kamer zo beschaafd mogelijk te laten verlopen.

Voorzitter. Ik dank ook de zeer gewaardeerde collega's in het Presidium, inclusief Simone Roos en Jaap van Rhijn, voor de samenwerking die wij de afgelopen jaren mochten hebben. Dat ging over zaken als de verhuizing. Als u als nieuwe Kamerleden straks klachten heeft, kunt u niet bij mij terecht, maar bij de nieuwe leden van het Presidium. Ik geef het maar door.

Voorzitter. Ongetwijfeld zijn er onder de vertrekkende Kamerleden ook mensen met gemengde gevoelens of diepe teleurstelling. Sommigen zijn door hun partij niet op een verkiesbare plek gezet. Anderen zijn niet herkozen omdat hun partij niet voldoende stemmen behaalde. Politiek is soms heel hard. Anderen kozen er bewust voor om na lange en trouwe dienst de Kamer te verlaten. De kiezer heeft gesproken. De doorstroming is ook dit keer erg groot. Het zou toch mooi zijn, geef ik de Kamer en de partijen dan maar mee, als het de Kamerleden gegeven is om in ieder geval twee termijnen te kunnen uitdienen. Want het vak moet wel geleerd worden. Nu kun je ook overdrijven en vier termijnen op het pluche blijven zitten, zoals dat bij sommigen van ons het geval was. Dat pluche voelde voor mij soms meer aan als een spijkerbed.

Misschien nog een tip voor de aankomende nieuwe coalitiepartijen: mocht je nog gezellig een fruitig toetje willen

eten met de heer Rutte, vermijd dan de inmiddels welbekende meloenen.

Voorzitter. Het vak moet geleerd worden. Daar heeft een parlementaire democratie baat bij. Het parlement controleert en corrigeert de regering, of je nu oppositie of coalitie bent. De schade aan huizen in Groningen en de toeslagenaffaire hebben dit pijnlijk duidelijk gemaakt. Als de overheid steken laat vallen, kan het gruwelijk misgaan. Daarbij mogen en moeten we als Kamer de regering ter verantwoording roepen. Dat doen we dan ook. Maar laat ik deze situatie gebruiken om de Kamer ook tot zelfreflectie op te roepen. Het is ook onze verantwoordelijkheid dat wetten deugen en dat mensen niet vermalen worden in het systeem. We moeten oog houden voor het effect van het beleid hier in Den Haag en wat dat voor individuen doet. Daarom is het goed als Kamerleden niet alleen op rapporten, doorrekeningen of modellen reageren of sturen, maar dat zij ook tijd vrijmaken voor mensen die dat beleid direct raakt. Zelf hield ik met mijn medewerker Henk Valk altijd de vrijdag gereserveerd om individuele asielzaken door te spitten en contact te hebben met asieladvocaten. Ik hoop dat de nieuwe lichten Kamerleden ook goed oog houdt voor de mens achter dat beleid.

Voorzitter. We staan net voor Goede Vrijdag en Pasen. Sta mij kort toe daarbij stil te staan in deze context. Goede Vrijdag ongeveer 2.000 jaar geleden stelde de Romeinse gouverneur Pontius Pilatus in Israël tijdens de rechtszaak tegen Jezus van Nazareth de vraag: wat is waarheid? Deze vraag is nog steeds even actueel. We leven in een tijd waarin veel feiten in twijfel worden getrokken; een tijd van fake news, halve en eigen waarheden. De waarheid kan geweld aangedaan worden als er grote economische of politieke belangen op het spel staan. Soms wordt een deel van de feiten weergegeven, omdat dat goed uitkomt of ons politiek betoog of doel versterkt. Ik noemde al het eerdere ontkennen van de relatie tussen de schade aan de huizen in Groningen en de gasboringen, of internationaal het ontkennen van de Armeense genocide, en zelfs nog steeds het ontkennen van de Holocaust door sommigen. Ook door framing kan de waarheid geweld worden aangedaan. Vluchtelingen worden soms gelukzoekers genoemd, hele bevolkingsgroepen worden soms weggezet en kritische denkers worden als complotgekkies betiteld.

Ik roep de nieuwe generatie Kamerleden dan ook op om, zonder het weglaten van ongemakkelijke feiten, naar eer en geweten het land te dienen. Blijf betrokken bij mensen! Kom voor hen op die dat zelf niet kunnen, dichtbij en ook ver weg! Kijk niet lijdzaam toe als het jou of jouw groep niet betreft, verwijzend naar het appel van Martin Niemöller, dominee en verzetsstrijder in de Tweede Wereldoorlog. Hij zei: "Toen de nazi's de joden, de communisten, de sociaal-democraten en vakbondsleden arresteerden, heb ik gezwegen. Ik was immers geen van allen. Toen ze mij kwamen halen, was er niemand meer die nog protesteren kon."

Voorzitter, tot slot. Ik wens de nieuwe Kamerleden doorzettingsvermogen toe, Gods wijsheid en een goede balans tussen politiek, hun idealen en hun geliefden. Ik weet dat we allemaal voorbijgangers zijn — eerdere sprekers hebben dat ook gezegd — maar laten we hopen dat aan het einde van ook hun lidmaatschap hun geliefden er nog zullen zijn.

Ik neem aan dat u straks het goede lijstje van de vertrekkende Kamerleden aan de nieuwe verkenner gaat doorgeven. Wij, vertrekkende Kamerleden, hopen nu echt op een "functie elders". Ik dank alle Kamermedewerkers, de bodes en bovenal onze fractiemedewerkers. Zonder hen hadden we dit werk echt niet kunnen doen. Ik dank ook de collega-Kamerleden, mijn partij — in het bijzonder Gert-Jan Segers — en mijn fractiegenoten voor het vertrouwen en de vriendschappelijke samenwerking die we hebben mogen beleven. Ikzelf was niet de makkelijkste — u refereerde daar al aan, Voorzitter — maar niet getreurd: sommigen van u ook niet!

Helemaal ten slotte dank ik mijn vrouw en kinderen voor hun geduld en genade als ik weer eens afwezig was, of wel aanwezig was, maar eigenlijk ook weer niet. Het was, zoals Paul Rosenmöller het eerder omschreef, de mooiste hondenbaan. Het ga u allen goed. Adieu!

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Voordewind. Heel veel dank voor uw mooie woorden en voor een klein beetje zelfreflectie.

Dat was het dan; het persoonlijk afscheid van 69 collega's. Het wordt nu echt tijd om afscheid te nemen. Veel mensen hebben het beeld dat wij alleen maar hard tegen elkaar zijn, maar op dit soort momenten ziet u dat collega's ook een andere kant hebben en ook andere dingen met elkaar delen. Naast praten over de inhoud delen we soms ook privéaanlegenheden met elkaar, mooie en verdrietige momenten. Een waardevol afscheid voor diegenen die vertrekken hoort daarbij. We hebben een kleine tastbare herinnering, een boek met foto's van ons gebouw, waarin we heel veel tijd hebben doorgebracht. Ook degenen die niet vertrekken mogen het meenemen. Ik hoop dat ze u blijven herinneren aan uw tijd hier, in het hart van de Nederlandse democratie. Heel veel dank. U kunt met trots terugkijken op de tijd dat u het volk mocht dienen. Heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)